మూల్యం
రూ. 1-25 న. పై

మీరాబాయి

[కుంభరాణా]

(నాటకము)

కవికోకిల

దువ్వూరి రామిరెడ్డి

కవికోకిల గ్రంథమాల

పెమ్మారెడ్డిపాళెం,

ఎల్లాయపాళెంపోస్టు — నెల్లూరుజిల్లా.

ప్రథమ ముద్రణము 1921
ద్వితీయ ,, 1935
తృతీయ ,, 1956

ముద్రణ
౨ — నెల్లూరు.

మూల్యం
రూపాయి

కుంభరాణా

[మీరాబాయి]

నాంది.

శ్రీ రాధాసతి నేలినట్లు కరుణా
చిత్తంబునన్ దుఃఖదు
ర్వారాంగ పరీక్షఁ దత్తయగు
మీరాబాయి చేపట్టి లో
కారాధ్యుండుగ నొప్పు మాధవుఁడు
మమ్మజ్ఞాన సంక్షుబ్ధ సం
సారంభోనిధిఁ గర్ణధారుఁడయి
మోక్షద్వీపముం జేర్చుతన్!

స్థలము ౧ : ఉదయపురము.

[శ్రీ కృష్ణాలయాంతర్భాగము. అంతయు కొంచెము చీఁకటిగనుండును. ద్వారముచుట్టును వెలుఁగుచుండిన చిన్న ప్రమిదలు కొలఁదిపాటి వెలుతురి నొసఁగుచుండును. తెఱ యెత్తఁబడఁగనే అలంకృతమైన కృష్ణవిగ్రహము, తీర్థపాత్రాది సన్నిధి సామగ్రి, పూజించుచున్న అర్చకుఁడు, దర్శనార్థము వచ్చిన యిద్దరు యాత్రికులు అగపడుదురు. అర్చకుఁడు అర్చనానంతరము కర్పూరహారతి యెత్తును. యాత్రికు లిద్దఱుకూడ పాడుదురు.]

మొదటి యాత్రికుఁడు: ఆహా! ఏమి యీదేవాలయ ప్రభావము! లోన అడుగు పెట్టినంతనే యేదో అనిర్వాచ్యమగు ఆనందము, శాంతి, నా చిత్తము నావరించుచున్నవి.

రెండవ యాత్రికుఁడు: వేసవి యెండలఁ దిరిగి తిరిగి సొమ్మసిల్లు బాటసారికి శీతల తరుచ్ఛాయ సుఖమొసఁగునట్లు, సంసారపీడా జర్జరిత చిత్తుఁడైన మానవునకు ఈ కృష్ణమందిరము శాంతిదాయకమగుచున్నది.

మొ. యాత్రి: అవునవును. ఒక్కక్షణములో నెంత మార్పు కలిగినది!

రెం. యాత్రి: ఇచ్చట పవిత్ర వాతావరణము నిగూఢమైయున్న మానవుని దివ్యప్రకృతిని పైకి పలికించుచున్నది. [విగ్రహము తట్టుతిరిగి] నందనందనా, మరల నీదర్శనభాగ్యము లభింపఁజేయుము.

[ఇరువురు యాత్రికులు నిష్క్రమింతురు.]

అర్చకుడు: పూజలప్పేగాని ఒక్క రూక కూడా పడడములేదు తీర్థపాత్రలో.

[వెంకయ్య సుబ్బయ్య అను ఇద్దరు యాత్రికులు
ప్రవేశింతురు.]

సుబ్బయ్య: [దేవాలయ స్తంభములు తక్కిన విశేషములు చూచుచుండును.]

వెంకయ్య: ఓయ్, శనిపిశాచమా, యిట్టసూడు దేవుణ్ణి. బుద్ధి, బుద్ధి. [చెంపలు వేసికొని] మనకా యింటికాడి కూతలే వస్తాయి దేవళాల్లో కూడాను. దేవుణ్ణి శేవించు.

సుబ్బ: ఆ- శేవించాంగా మరి. దూరాపు కొండలు నునుపన్నారు పెద్దోళ్ళు. ఈసంబరానికా మరి నన్ను గోదావరినుండి ఏంటేంటో శెప్పి యింతదూరం లాక్కొచ్చావు? ఇంతదూరం వచ్చాంగా యెంత పెద్ద గాలిగోపురం వుంటుందో అని ఆశపడ్డాను. శ్రీరంగం దేవళంలో నూరో వంతుకూడాలేదు. దాని తస్సాదియ ఆ స్తంబాలకేసి చూస్తే తలకుడ్డ కింద పడ్డాది. యెంకయ్యా, యీశిత్తరం చూశావా? ఇంత జగప్పెళయంగా తిరునాళ్ళ జరుగుతుంటె ఒక్క జంతరిజంతరిపెట్టె కూడాలేదు. ఒక్క రంకలరాటమైనా లేదు. అదేంసూశావు, ఒక్క సుట్టసావ్వాస అంగడి కూడాలేదు.

వెంక: ఆ, బేష్, మాబాగాశెప్పావురా సుబ్బన్నా! ఎంత పెద్ద గాలిగోప్పురంవుంటే అంత పెద్ద మహాత్తెంగల్ల దేవుడుంటాడాయేం? ఇక్కడ మహాత్తెమంతా ఆ మీరాబాయమ్మగారిదే. అందుకోసమే దేశ దేశాలనుంచి జనం తేరుమోకు తీసినమల్లె వస్తుంటారు. ఒక్కసారి ఆతల్లి పాటవింటే మనజన్మం తరిస్తుందంట. ఆమె యీ పట్నమేలే రాణాగారి పట్టపుదేవంటారు.

సుబ్బ: అలాగా? పట్టపుదేవిని మనము సూస్తే యింకా బతకడం గూడా—?

వెంక: ఆ భక్తురాలికి రాణి వాసంలేదు.

సుబ్బ: అందరూ సూశేటట్లు పెళ్ళాన్ని యీధులు తిప్పేరాజు యేంరాజోని తోసిరాజు!

అర్చకుడు: [చేతులుతట్టి] ఓయ్, పండ్లూ, ఫలాలు జేడా పాతిక యేదైనా తెస్తే సన్నిధిలో సమర్పించండి. తీర్థం శటకోపం తీసుకోండి.

సుబ్బ: ఒకమూల కడుపు కాలుతుంటే శిత్తం శివుడిమీద నిలుస్తుందా యేమిటి?

వెంక: మీరాబాయమ్మ యెప్పుడు ఇక్కడికి వస్తాదండి?

అర్చ: ఆమె యిప్పుడు రాదు. మీరు తెచ్చిన నైవేద్యం తృణం ఫణం యీతట్టలో పడవేయండి.

[హారతిపళ్ళెము చూపించును.]

సుబ్బ: [వెంకయ్యతో రహస్యముగ] ఇక్కడిది ఇక్కడ్నే రంగరిస్తాం. [ప్రకాశముగ] అంతా దేవుడిసొత్తేగదండి. పళ్ళు ఫలాలు ఇక్కడివే పెట్టండి.

అర్చ: ఒకఅణారూక పెట్టు.

సుబ్బయ్య: కాటికాసైనా తప్పినా తప్పుతుందిగాని, అర్చకుడి కట్నంమాత్రం తప్పేది కనాకష్టం. [కుచ్చె కొంగుముడివిప్పుచు] ఇంట్లో డబ్బుస్మరణా, ఈదులో డబ్బుస్మరణా, దేవళంలో కూడా డబ్బుస్మరణేనా నాయనా?

అర్చ: [కర్పూరము వెలిగించి హారతి త్రిప్పుచు] ఏడ్చినట్లేవుంది నీ స్మరణా; మీభక్తి! యాత్రవచ్చినప్పుడైనా పది పాతికలు ఖర్చుచేయరాదూ? [ఈలాంటి మంత్రములతో హారతిచ్చి, ఒక తులసిదళం ప్రసాదముగా యిచ్చును.]

సుబ్బ: కొంత ఆ పళ్ళుఫలాలు ప్రసాదం పెట్టండి సామీ.

అర్చ: కొనుక్కొని తినండి. వెళ్ళండి. వచ్చేవాళ్ళకు కూడా అడ్డను. [అని అదలించును.]

సుబ్బ: అణాకూక చేతులోపడేదాకా కాస్త అట్టా యిట్టావుండి అది చేతులో పడ్డపాట తన్నుకోతాడు! ఈడి తస్సాదియ్య మావూళ్ళో కాక పోయెనే.

వెంక: నోరుమూసుకో. అపచారం. [సుబ్బయ్య లాగుకొని పోవును.]

[పూర్వసువాసినియగు వైష్ణవియు నొక బాలుఁడును
పూజాద్రవ్యములతోఁ బ్రవేశింతురు]

వైష్ణవి: [అర్చకుని చేతి తబుకులో పూజాద్రవ్యములు పెట్టును]

అర్చ: అష్టోత్తరమా, సహస్రనామమా?

వైష్ణ: సహస్రనామమే చెయ్యండి.

అర్చ: అష్టోత్తరానికి అర్ధరూపాయ, సహస్రనామానికి ఒక రూపాయ.

వైష్ణ: అట్లయితే అష్టోత్తరమే జపించండి.

అర్చ: అర్ధరూపాయ యిట్లా పడవేయండి.

వైష్ణ: [గుడ్డకొంగు విప్పుచు] జపించండి. ఇస్తున్నాను.

అర్చ: మీ యజమానుడి పేరేమి?

వైష్ణ: ఒరే, బాబు.

బాలు: ఏమవ్వా?

వైష్ణ: మీ తాత పేరట చెప్పరా.

బాలు: వరదాచార్లు.

వైష్ణ: కాదురా.

బాలు: రంగాచార్లు.

వైష్ణ: కాదురా, నీకు తెలియదూ?

బాలు: [కోపముతో] శంకాచార్లు, వెంకాచార్లు.

వైష్ణ: ఛీ! వెధవి. [అర్చకుడితట్టు తిరిగి] అది గాదండి; సీతా అమ్మవారి మరిది పేరు ఏమిటండి?

అర్చ: భరతుఁడు.

వైష్ణ: ఇంకో కాయనండి.

అర్చ: శత్రుఘ్నుఁడు, లక్ష్మణుఁడు.

వైష్ణ: ఆ, నిలపండి ఆ రెండో ఆయనండి.

అర్చ: లక్ష్మణాచార్యులా! అబ్బా? చంపినావుగదమ్మా [అర్చన మొదలుపెట్టి పదినామములు చదివి అర్థభాగాయ కొఱకు చూచును] ఈ యుగంలో విచ్చేటట్టుగా వుండలేదే ఆకొంగుమాట!

వైష్ణ: ఇదుగోనండి [బేడకూక తబుకులో వేయును. బేడను చూచి అసంతృప్తుఁడయి అర్చనచేయుట ముగించి కర్పూర హారతి యిచ్చి, తీర్థమిచ్చును.]

బిచ్చగాడు: అయ్యా, రెండుకళ్ళూ లేనివాణ్ణి, ఒక్క కాణీ కై చెయ్యండి తండ్రులారా.

బాలు: [రహస్యముగ] అవ్వా, నీదగ్గరవుండిన చెల్లని బేడబిళ్ళ ఏమి చేశావు?

వైష్ణ: ఎందుకురా?

బాలు: అదుగో! ఆ గుడ్డివాడికి వేశి చిల్లరతీసుకొంటాము.

వైష్ణ: అయ్యో, నేను అర్చకుడి తబుకులో వేసి తీర్థం తీసుకున్నానుగదరా.

బాలు: అయితే పోనీలే అవ్వా, మంచిపనే చేశావు.

[ఇద్దఱు నిష్క్రమింతురు.]

[హిందూ యాత్రికుల వేషముధరించిన తా౯సేను
ఇస్మాయిల్ ప్రవేశింతురు.]

తా౯సే౯: అహా, యేమి యీచిత్రము! గర్భగుడి చీకటిలో మినుకుమినుకు మని నక్షత్రములవలె వెలుఁగుచున్న ఈ దీపములు మూల ప్రకృతిలో మెఱయుచున్న జీవాత్మలో యనునట్లున్నవి! ఈ యగరు ధూపము, ఈ కర్పూర సౌరభ్యము, ఇవి యన్నియుంజూడ మన మెదో యొక దివ్యప్రపంచమున సంచరించుచున్నట్లున్నది. మన శ్రమకు మించిన ప్రతిఫల మబ్బినది.

ఇస్మాయిల్: తా౯సే౯ జీ —

తా౯: జాగ్రత—

యిస్మా: మఱచితిని. గురూజీ, ఇచ్చట ప్రాణరహితములగు శిలలుఁ కూడ పవిత్రము లైనవో యనునట్లు భయ భక్తులను పురికొల్పుచున్నవి. మీరాబాయి గాన మాధుర్యముచే మెత్తవడి, భక్తుల యడుగు రాపిళ్ళకు అఱుగు వాఱిన ఈ శిలా ఫలకములు గూడ మానవ కారుణ్యమునకు పాత్రములగుచున్నవి.

తా౯: నేను హిందూ దేవాలయము లోనికి ప్రవేశించుట కిదియే మొదటితూరి. ఇట్టి యానందము నే నెప్పుడును అనుభవించి యుండలేదు. మనము పునీతులమైతిమి. మనజన్మము సార్థకమైనది.

అర్చ: [తీర్థపు గిన్నెలోని రూకలను ఎంచుకొనుచు] దమ్మిడి యాగాణి, అణా,...ఒక వెండిరూకైన వేసిన పాపాత్ముఁడు లేఁడు. లేక లేక ఒక బేడరూకపడితే అదికూడు చెల్లనిదే. వీళ్ళభక్తి యిట్లా బద్దలవుతుంది.

[డబ్బులుతీసి రొండిన దోఁపుకొనును.]

[కొందఱు యాత్రికులు ప్రవేశింతురు. దూరమున మీరాబాయి గానము వినఁబడును. కలకలముమాని యాత్రికులందఱు వినుచుందురు.]

తార: ఆ యవ్యక్త మధురగాన ప్రవాహ మెక్కడినుండి?
యాత్రికులు: అదిగో! మీరాబాయి, మీరాబాయి.

[యాత్రికులలో కలకలము]

[మీరాబాయి పాడుచు ప్రవేశించును. సుశీల, వాసంతిక ఇంకకొందఱు స్త్రీపురుషులు పూజాద్రవ్యములతో ప్రవేశింతురు. దేవాలయములోనుండిన యాత్రికులు మీరాబాయికి సాష్టాంగ నమస్కారములొనరింతురు.]

అర్చ: [స్వగతము] ఈయమ్మవల్ల మా బ్రతుకుఁదెరువు పాడయి పోతున్నది.

మీరా: అన్నలారా, లెండు, లెండు. నాకు మీరేల మ్రొక్కెదరు? ఈతుచ్ఛురాలి నేల ప్రశంసించెదరు? నేను దాసురాలను, ఈకృష్ణ మందిరమున నూడిగము చేయుదానను. బిచ్చకత్తెను. యాచించు బిచ్చగాండ్రకు ఏమిప్రయోజనముకలదు? మనల నందఱను రక్షించుటకు కంకణము గట్టుకొన్న ఈ శ్రీకృష్ణపరమాత్మను—ఈరాధావల్లభుని—ఈభక్తవత్సలుని—ఈయనంత కళ్యాణగుణ పరిపూర్ణుని—ఈసౌందర్యరాశిని మనమందఱమును చేరి ప్రార్థించెదము.

[కొందఱు యాత్రికులు అర్చకుని చేతికి
పూజాద్రవ్యముల నియ్యఁబోవుదురు.]

మీరా: వలదు; వలదు. మీరు తెచ్చిన పూజాద్రవ్యములను ఈలీలావిగ్రహుని పాదములకడ నుంచుడు. జన్మమెత్తిన ప్రతిమానవుడును దేవుని పూజించుట కర్తవ్యము. అందఱును సృష్టికర్తయొదుట సమానులము. మధ్యవర్తితో నవసరములేదు.

[అందఱును అట్లే చేయుదురు.]

అర్చ: [కోపము దిగమ్రింగుచు] మీరు సొంతగా పూజించుకొంటే పూజించుకోవచ్చునుగాని, మహాభాగం కొబ్బరిచిప్పలు పండ్లు ఫలాలు తృణం ఫణం ఈబుట్టలో పడవేయండి. [బుట్టచూపును.]

[కొందఱు అట్లుచేయుదురు.]

మీరా: [భక్తిపారవశ్యమున పాడును.]

[అందఱును ఆనందపరవశు లగుదురు. అర్చకునకుగూడ భక్తి
కలిగి మీరాబాయికి నమస్కరించును.]

మీరా: హే కృష్ణా, భక్తజనహృత్పద్మవాసీనా.

[ధ్యాన నిర్మగ్నయగును; సుశీల ఆమెను పడనీయక పట్టుకొనియుండును.]

తాన: విచిత్రము, నేనిక గాయకసార్వభౌముడను గాను. నా గర్వము నేలగలిసినది. నా గాన నైపుణ్యము తృణప్రాయమైనది. మీరాబాయి బ్రతికియున్నంతవఱకు లోకమున మఱియెవ్వరును గాయకసార్వభౌములు లేరు. ఆహా! అక్బరుచక్రవర్తియే ఈభక్తురాలి గానము విన్న—

ఇస్మా: చక్రవర్తి బిచ్చగాడగును. కృష్ణమందిరమే వాసగృహమగును.

[మీరాబాయి మెల్లగా కన్నులెత్తిపాడుచు కదలును;
అర్చకుడు తప్ప అందఱును ఆమెననుసరింతురు.]

[తెఱజాఱును.]

స్థలము ౨ : ఢిల్లీ

[అగ్బరు పాదుషా విశ్రాంతి మందిరము: చిన్న మేజాపై హుక్కా పెట్టబడియుండును. తెఱయెత్తునప్పటికి అగ్బరు తాన్సేనులు సంభాషించు వైఖరిలో నుందురు.]

తాన్: ప్రభూ, మీకోరిక అపాయకరము. మరలనాలోచింపుడు.

అగ్బరు: అపాయము మొగలాయిచక్రవర్తులకు క్రొత్తదికాదు; అనుక్షణ పరిచితము.

తాన్: అయినను ఇది సాహసకార్యముగాదా?

అగ్బ: నే నెఱుంగుదును. కుంభరాణా మనకు ప్రబల విరోధి. రహస్యముగ అతని రాజ్యమున ప్రవేశించుట సాహసకార్యమే. అయినను, ఆభక్తురాలి దర్శనము అవశ్య కర్తవ్యము. తాన్సేన్, ఆమెపాట నిన్ను కూడ ఆనంద పులకితుని గావించినదా?

తాన్: నన్నే కాదు. ఆ దావీదు నేఁడు జీవించియుండి ఆభక్తురాలి గానమువిన్న ఆనంద పరవశుఁడై యొడలు మఱచును. స్వర్గములోని కొసరు నిర్ఝరము ఆమె కంఠమునుండి ప్రవహించును. ఆదివ్యగాన ప్రవాహమున నేనును నా చిన్న పానపాత్రిక నింపుకొంటిని.

అగ్బ: ఏమి?

తాన్: నేను ఆమెపాటలు కొన్ని నేర్చుకొంటిని.

అగ్బ: [సంతోషముతో] అటులనా, ఏదీ ఒక్కపాట పాడుము. నాహృదయమును ఆనంద వీచికల నుయ్యాల లూఁపుము.

తాన్: ఆ సుధా ప్రవాహమెక్కడ? ఈయుప్పనీటి కాలువ యెక్కడ?

అగ్బ: ఆ పాటలు వినకుతూహలము పొడముచున్నది.

తాన్: [పాడును]

అగ్బ: ఆహా, ఏమి యీ పాటసొంపు! ఈగీతము ఆమె సౌంద ర్యముకడ మాధుర్యము నెరవు తీసికొనెనా యేమి?

తాన్: ప్రభూ, వ్రతోపవాస కృశాంగి యగుటచే ఆమె సౌం దర్యము పూజ్యము; దివ్యము. శ్రీకృష్ణధ్యానపరాయణయై తన్మయత్వమున ఒడలు మఱచి వ్రాలినది. మజ్నూనుకూడ నైలా కొఱకు అంతటి వేదన అనుభవించియుండడు. షీరీనుకొఱకు భృగుపాతమొనరించిన ఫర్హాదు సైత మట్టి నిర్మలప్రేమ నెఱిగియుండడు. 'అనల్ హక్' అని చాటించిన మాన్సూరుకూడ అంతటి ఆత్మ పరమాత్మల యైక్యము రుచిచూచి యుం డడు. ఆ సతీతిలకము హిందూసూఫీ-

హర్షపులకిత దేహయై హా! ముకుంద,
కృష్ణ, కృష్ణా యటంచు సంకీర్తనంబు
సలుపుచునె ధ్యానమగ్న యై సన్నుతాంగి
దివ్య శోభా పరిధియందుఁ దేజరిల్లె!

అగ్బ: తాన్సేన్, నా వాంఛా ప్రదీపమును వెలిగించితివి; ఉత్కంఠ ప్రేరించితివి. నిర్దయుఁడనై మఱల నార్పఁబోను. నా జీవిత మంతయు రాజ్యసంపాదనమునందె వ్యయమగుచున్నది. ఒక్కనిమిషమైన శాంతిలేదు. ఈ తృష్ణకు దరిదాపుగలదా?

ఒకరాష్ట్రము గైకొన వే
ఱొక రాజ్యము నాచికొనఁగ నుల్లముగోరున్;
సకలైశ్వర్యము లొనరియు
నిఁకఁ జాలునటన్న తృప్తి యిల లేదుగదా!

తాజ్: మా జోటి దరిజేసులకు తృప్తి యుచితము గాని, తమ వంటి చక్రవర్తులకు పరాక్రమమే యశస్కరము.

అగ్బ: తాజ్‌సేన్, చక్రవర్తులు గూడ మర్త్యులే సుమా.

ఏరీ యా బహరామ్‌గోరి, ఖుసురూ? లెందేఁగె నౌషీరవాన్?
ఏరీ రుస్తుముజాలు, తాయి? యెపుడో యెచ్చోటనో ధూళియై
పోరే, వారి సమాధులైనఁ గలవే? భోగాను భోగత్వమే
సారంబో, పరతత్త్వ మొండుగలదో సత్యంబుగా సృష్టిలోన్?

నే నెవ్వఁడను? ఏలజన్మించితిని? ఏల మరణించుచున్నాను? ఈ జనన మరణముల రహస్య మేమి? ఈ ప్రశ్నలు చిరంతనములయ్యును నిరంతరములుగ నగపడుచున్నవి. దైవదృష్టియందు అందఱును సమానుల మేకదా? అట్లయిన లోకములోని ఈ విపర్యాసమునకు కారణ మేమి? కొందఱు రాజులు, కొందఱు రైతులు, కొందఱు సంపన్నులు, కొందఱు దరిద్రులు, కొందఱు సుఖితులు, కొందఱు దుఃఖితులు! ఈ రహస్యమును ఆ భక్తురాలు భేదింపఁగలదు. ఆమె యింద్రజాలిక స్పర్శచే ఈ రహస్యము దాఁచిన మంజూషపు మూఁత విడిపోవును. మనము రేపే తరలవలయును.

తాజ్: నావలనఁ గదా మీ కీ తలంపు గలిగినది! ఇప్పటికే మాలానాలు, షేకులు, మిమ్ము ద్వేషించుచున్నారు. మీ హైందవ పక్షపాతమును నిందించుచున్నారు. ఇంతకును నేను కారకుఁడనని నామరణమున కెదురుచూచుచున్నారు.

అగ్బ: తాజ్‌సేన్, వారు జగదేకసత్యము నెఱుంగరు. జ్ఞానమున కన్న వారికి స్వపక్షాభిమానము మిక్కుటము. జ్ఞానమునకు జాతిమత భేదములు లేవు. సలాబిపూవు ఎవరిచేతనుండినను అదేవాసన గొట్టుచుండును.

తాజ్: నిజము చెప్పితిరి.

హైందవ తురుష్క పారసీ వర్ణాలుగాను
వీరు వారననేల? యీ విశ్వమునకు
దేవుఁ డొకఁడను సత్యంబుఁ దెలియలేక
మతము పేరటఁ బోరాట మగ్గెందు జనము.

అగ్బ: మీరాబాయి జ్ఞానప్రదీప మీ మాయాంధకారమును దొలఁగింపఁగలదు.

తాజ్: మహమ్మదీయుల కంటెఁ బడిన కులకాంతలు రాణివాసమునకు తగరని రాజపుత్రుల మతము. అందులో కుంభరాణా మిక్కిలి యభిమానవంతుఁడు.

అగ్బ: మనయుద్దేశము దుష్టముగాదు. ఆమెహృదయ హోమకుండమునుండి జ్ఞానవిస్ఫులింగ మొక్కటియైన వెలికిఱికి మన మనఃపథముల జ్యోతిర్మయము చేయవచ్చును.

తాజ్: మీచిత్తము. వజీరు లీయుద్యమమున కియ్యకొందురా?

అగ్బ: ఇది మన యిరువురిని దాఁటి పోని రహస్యము.

తాజ్: మీ ప్రయాణమునకు కారణము?

అగ్బ: ఆ సంగతి నాకు వదలుము. మనము హిందూ యాత్రికులమయ్యెదము. వలసిన యేర్పాటులు గూఢముగ కావింపుము.

తాజ్: మాటాడఁ జాలను.

అగ్బ: సంశయింపకుము. దైవము మనకు తోడ్పడును.

తాజ్: అట్లే యగుఁగాక! సెలవు. [నిష్క్రమించును.]

అగ్బ: నా జీవిత కావ్యమునందు క్రొత్తఅధ్యాయము ప్రారంభమైనది. [హుక్కా త్రాగుచు ఆలోచించుచుండును.]

[తెరజారును]

స్థలము 3 ఉదయపురము

[ఉద్యానవనము, ఒక సరోవరము, అందు చేపలుతినుచున్న కొంగయు అగపడును. కుంభరాణా పరాయత్తచిత్తుఁడై ఒక పూవును వాసన చూచుచు చలువరాతిబండపయి కూర్చుండియుండును.]

రాణా: నా నాఁటికి మా యంతఃపురము నే నడుగిడుటకు యోగ్యముగాని సన్న్యాసిని మఠమగుచున్నది. అచ్చట పూర్వమువలె హృదయరంజన మొనరించుటకొక్క చిఱునవ్వుగాని, ఒక్క ప్రేమావలోకనముగాని, తుదకొక్క తియ్యని మాటగాని కఱవయ్యెను. నా ప్రాణేశ్వరి క్రమక్రమముగ నా చేతినుండి జాఱిపోవుచున్నది. ఆ పాడు వత మే నాఁడు మా యింట నడుగు వెట్టినదో ఆ నాఁటినుండియు మా యిరువురి యనురాగబంధములు సడలిపోయినవి. ఆ విరాగిణి హృదయమున నాకిప్పుడించుకయైన చోటులేదు. [నిట్టూర్చి] నేఁడు నేను కేవలము భర్తను, ప్రాణవల్లభుఁడను. పుష్పవడి రస్తావలె కనుపడుచుండిన మా జీవిత మార్గము నేఁడు కంటకశిలా భూయిష్ఠమయి అసహ్యమయి ఘోరమయి పొడకట్టుచున్నది. నా సంసారము నిస్సారమయి నరకప్రాయమైనది.

[మీరాబాయి, సుశీల పువ్వుల బుట్టతో ప్రవేశింతురు]

మీరా: నాథుఁడిచ్చట నే యున్నాఁడా. సుశీలా, మనమా వంకకు పోయి పూవులు కోసికొందము. పూజాసమయము కావచ్చినది.

[ఇరువురును రాణాకు కొంచెము దూరమునఁ బోవుచుందురు.]

రాణా: నన్నుచూచి యేల తరలుచున్నారు? ఈప్రాకృతునిగాలి సోఁకిన పంచమహాపాతకములు మిమ్మంటుకొను ననియా?

మీరా: అయ్యో! నాయపరాధమును మన్నింపుఁడు. మీరేదో యాలోచనలో మునిఁగియున్నటుల తోఁచినది. మాసందడి మీయవధానమునకు అంతరాయము రావచ్చునను తలంపుతో తొలఁగిపోయితిమి.

రాణా: [విషపు నవ్వుతో] అనుకూలవతివి!

మీరా: నాసదుద్దేశము నేల యనుమానించుచున్నారు? ఎప్పుడైన మీకనిష్ట మాచరించితినా? నాసతీత్వమున కేమైన లోపము వాటిల్లెనా?

రాణా: మీరా, ఆయుపచారవాక్యముల నటుండనిమ్ము. సతులు నిరంతర వ్రతోపవాస కృశాంగులే కారు, కేవలము విధినియమబద్ధ సంబంధలే కారు; పతుల హృదయము లాకర్షించు సమ్మోహన మంత్రాధి దేవతలు గను, మృదుమధుర స్వభావలుగ నుండవలయును. పరస్పర హృదయైక్యము లేని వైవాహిక బంధము నీరసము—సంతాపకరము—హాత్యాకరము. కృశాంగీ, కడచిన యేడెనిమిది సంవత్సరములు వేఱు. మున్నటి లావణ్యవతి వేనా నీవు?

కాటుక జిగి పూఁత కాఱుచీఁకటి గ్రమ్మ
నీ కన్నుఁదమ్ముల నీటుదొలఁగె;
హృదయభేదక చింత లేనియు నడఁగించు
చిఱునవ్వు విడి మోము చిన్నవోయె;
కనుల కానందంబు గలిగించు నీరూప
సౌందర్య మేడకో జాఱిపోయె;
ఎప్పుడైన విశ్లేష మెఱుఁగని చిత్తంబు
ప్రణయ శ్మశానమై రాజఁదొడఁగె;

నవ్వులాటలు సరసాలు నాఁడె ముగిసె;
నీ సమేలమేనియు స్మరణీయమయ్యె;
అనుదినంబును నెడఁబాటె యధికమయ్యె,
నింక సతీపతి సంబంధమేమి యానో!

మీరా: సుశీలా, చూచితివా నాథుఁడెంత తప్పదలఁచుచున్నాఁడో? వేషముపైని యభిమానమును నాపైని ప్రేమయని పొరపడినాఁడు.

సుశీల: [మీరం-తట్టుతిరిగి] అంతేగదమ్మా మఱి. [రాజుతట్టుతిరిగి] అట్లగాదు లేవమ్మా, [స్వగతము] ఎటుచెప్పినా చావె.

రాణా: మీరా, నీకిప్పుడటులనే తోఁచును లెమ్ము. హృదయము తోడ నంతయు మాఱును. — చేటికా, నీవింక వెడలిపొమ్ము.

సుశీల: [వారికికనఁబడకుండ మూతి త్రిప్పుకొనుచు నిష్క్రమించును.]

రాణా: [మీరాబాయి భుజముపట్టుకొని] నీవేల యీపిచ్చివేషము వేసికొని నా కన్నులను దూషించుచున్నావు? నా సంతోషము భగ్నము చేయుటకు నీవు కంకణము కట్టుకొంటివా?

మీరా: నాథా, యెవరెవరి వేషములు వారివారి చిత్తసంస్కార స్వభావాదుల కనురూపముగ నుండును. నాకీ వేషముపై ప్రీతిగలదు:

రాణా: నా ప్రీతియు తలఁపవలదా?

మీరా: నా స్వభావమునకు విరుద్ధముగ నేనెట్లు నడచుకొనఁగలను? ఆ కపటనాటకమువలన మీకెట్టి ప్రీతిగలుగును?

రాణా: అన్యోన్య భావానుసరణము కపటనాటకముగాదు. అదియె గార్హస్థ్య జీవితమునకు పునాది.

మీరా: నేను ధర్మబాహ్యనని మీ యుద్దేశ్యమా?

రాణా: నీమతావేశము, అలౌకికవిషయచింతనము, నిరభిమానము,

శుష్క వైరాగ్యము సామాన్య గృహస్థ ధర్మములకు భంగముగలిగించు చున్నది.

మీరా: [దీనముగ] అయ్యో! అందుకు నే నేమి సేయుదును? నా మనస్సు నా స్వాధీనము కాకున్నది. కన్నులు మూసినను తెఱచినను శ్రీకృష్ణుని దివ్యమంగళ విగ్రహము నాయెదుట నిలిచినట్లు పొడకట్టును. ఒక్క నిమిషమా రా భావల్ల భుఁడు నా కన్నులకుఁ గట్టకున్న లోక మే మునిఁగిపోయినట్లు అంతయు శూన్యముగ నగపట్టును. నిమిష మొక్క యుగముగ విశ్లేషదుఃఖ మనుభవింతును. ఇట్టి జీవితము నాకు స్వాభావికమైనది. ఇందు మీకేమి విపరీతము తోఁచుచున్నది?

రాణా: అందు విపరీతము కానిదేమున్నది? [స్వగతము] ఇంతదనుక యీకాంతను తనదారిన తన్నేఁగనిచ్చినందులకు నేనే నిందఁ్యుఁడను. అయినను పూర్వస్మృతిని కొంత కలిగించి చూచెదను. [ప్రకాశముగ] ప్రేయసీ, యటుచూడుము. ఆసుందర సరోవర ప్రాంతమును మఱచితివా?

మీరా: లేదు.

రాణా: తామరసాకువెంబడి నిలుచుండి యాకొంగ చేయుచుండిన యుదర పూరణ తపస్సును చూడుము;

ధ్యాననిర్మగ్నమైనిల్చి యా బకంబు
కాలుడవిలిన చేపలఁ గఱచితినును,
కపట వైరాగ్యనటనల ఘనతచూపి
గుడ్డిలోకుల వంచించు గురుని పగిది.

మీరా: నాథా, నిశ్చింతముగ జీవితమును వ్యర్థము సేయుచున్న యా పేదిస త్రుళ్ళిపాటును దిలకింపుఁడు.

కాయ మనపాయ మని యెంచి కాలమెల్ల
మిట్టిపాటులఁ బుచ్చెదు మీనరాజ,
విధి యదృశ్యహస్తము వెనువెంట నంటి
కడకు నిను మృత్యుపదముల కడకు గెంటు.

రాణా: [స్వగతము] ఇంతవఱకు నాయుద్దేశమె తనయుద్దేశముగ నుండినది. ఇప్పుడు భిన్నము. ఇది యంతయు దుర్మతముయొక్క వైపరీత్యము [ప్రకాశముగ] అవునుగాని, మీరా, యీపాలరాతిబండ జ్ఞప్తియున్నదా?

మీరా: పూర్వము మనకు విశ్రాంతిపీఠము.

రాణా: పూర్వము!—అవునవును పూర్వము! మఱియొకమాఱిచ్చట కూర్చుండి మున్నటి వినోదములను ఆప్రణయ సఖ్యమును కొంచెము సేపు కలగనియెదము వచ్చెదవా? ఆస్మృతి మందపవనుని సుఖోచ్ఛ్వాసమువలె నాయొడలు పులకరింపఁజేయుచున్నది.

మీరా: కలయని తెలిసియు దానిపై నింతమక్కువ యేల?

రాణా: [విసుగుతో] నీయీపిచ్చి ప్రశ్నలే నన్ను మాటిమాటికి హతాశుని చేయుచున్నవి. నీకేదో చిత్తచాంచల్యము కలిగియుండవలయు. రమణీయస్వప్నము ఆనందదాయకము కాదా?

మీరా: ఆ యానంద మెంతకాలము? కలగనినంతకాలమె. మన మేల నిరంతర దివ్యానంద మనుభవించుటకు యత్నింపఁగూడదు?

రాణా: [ఆసతో] ఆ యానంద మెట్టిది?

మీరా: అమృతానందము; శ్రీకృష్ణలీలాధ్యాన పారవశ్యము.

రాణా: [లాఘవముగ నవ్వి] ఓసీ పిచ్చిదాన, నీమాటలు నాదుఃఖమునందు కూడ నవ్వుపుట్టించుచున్నవి. నామనస్సు తేలికయైన యగరు ధూపమనుకొంటివా గాలిలో నెగిరిపోవుటకు? ఊహామాత్రమైన పాల సము

ద్రమును నమ్మి చేతిలోని పాయసపు పాత్రను జాఱవిడుచు మూఢుఁడుండునా? దారిద్ర్యచింతాపీడితుల నూఱడించుకొఱకు, పరలోకముమీఁది యాసతో నిహలోక దుఃఖము సహించుటకొఱకు, అవివేకులను భయపెట్టి ధర్మబద్ధులను జేయుటకొఱకు పౌరాణికులు స్వర్గనరకములను కల్పించిరి. పరలోకమునకు ద్వారపాలకులు గురువులఁట! వారికి లంచమిచ్చినవారికి పరమపదము! నిరసించినవారికి నరకము కాఁబోలు! ఎంత యవివేకము?

మీరా: [దీనముగ] అయ్యో! యేల యీ పరలోకదూషణము, గురునిరసనము? అహంకారచిత్తు లెఱుఁగజాలని తత్త్వరహస్యము లెన్ని లేవు?

కండనెత్తురు ప్రాయంపుఁ గారవంబు
కనుల కెగఁదట్టఁ దత్త్వంబు గానఁబడదు;
పాలనా దండశక్తి నశ్వరమటన్న
పిడుగువంటి సత్యంబును వినెద వెపుడో.

రాణా: మీరా, నీ నిరసన స్వభావము నాకు కోపము గొల్పినను నీయజ్ఞానమునకు మాత్రము నాకు జాలికలుగుచున్నది. ఆఁడువారబలలు దుర్బలచిత్తులు. వివేకమునకన్న భావోద్రేకము మిక్కుటము. కావుననే మత విక్రేతలగు కపటగురువులు మిమ్ములను దేలికగ లోపఱచుకొని వంచింతురు. పాక్షికమతావలంబకులే లోకమునకు ఉపద్రవకారులు, స్వయమారోపితమైనవారి పవిత్రత అన్యులకు ఏవము పుట్టించును; వారి దుర్ణయములు దురాచారములు మతాచ్ఛాదనముతో లోకుల మోసగించుచున్నవి. మీరా, నీమతోన్మాదము నీకు పరలోకము నిచ్చునో లేదో తెలియదు గాని, సంతోషముగను నిశ్చింతముగను గడచిపోవుచుండిన మన గార్హస్థ్యజీవితమును మాత్రము భగ్నముచేసినది.

తెమ్మెర వీవఁ గంపిలెడి దీపము మానవ జీవితంబు; సౌ
ఖ్యమ్ములు భోగముల్ గుడువనౌను దదంతరమందుఁ, జావు స
త్య; మ్మని రూప్యసంశయపదంబు పరంబును నమ్మి యేల భో
గ్యమ్మగు యౌవనాసవము నానక చిందెదవో విరక్తవై.

మీరా: [స్వగతము] ఓవిశ్వనాటక ప్రణేతా, నీవురచించిన యీ సంసార విషాదాంత నాటకమును అభినయింపించుటకు మమ్మిరువుర నొక్క సూత్రమున బంధించితివా? ఏమి నీమాయావిలాసము!

రాణా: [స్వగతము] సుందరుఁడయి సర్వభోగ సమోపేతుఁడయి తన్ను ప్రాణప్రదముగ కామించుప్రియుని అలక్ష్యముచేసి అప్రత్యక్షమైన యూహావిగ్రహమును మనోవైకల్యము లేని యేయువతియైన ప్రేమించునా? —ఇది యసహజము.—ఇదియొక మానసికవ్యాధి. ఔషధసేవనము మేలు చేయవచ్చును.

[నేపథ్యమున శంఖధ్వని]

మీరా: నాథా, నేనిఁక పోవచ్చునా? శ్రీకృష్ణ మందిరమున శంఖమును పూరించుచున్నారు. ఇది పూజాసమయము.

రాజా: నాయొద్దిక నీకంత వెగటు పుట్టించుచున్నది కాఁబోలు. మీరా, మనజీవితమునందెంత మార్పుకలిగినదో నీవే యూహింపుమా. ఈ పరిసరములే అప్పటి మనవినోదమునకు సాక్షులు.

ఇచటి సంధ్యావిహారంబు, లిచటి చేఁత,
లిచటి యాటలుపాటలు హేళనములు,
నిచటి విడరాని కౌఁగిళ్ళు, నిచటి సుఖము
కనుల కాలేఖ్యమట్లుఁగానవచ్చు.

సుఖసుఖముగా కడచిపోయిన ఆనాఁటి జీవితమునకు నీరసమై నిరయప్రాయమైన యీనాఁటి జీవితభాగమున కెంతటి తారతమ్యముకలదో నీవెఱుఁగకపోవు.

మీరా: సకల వస్తువులకును మార్పు అనివార్యము. భోగములు శాశ్వతములని తలంచితిరి కాఁబోలు! మీరు నారూపసౌందర్యమునే వలచి యుందురేని నేనెప్పటికైన పరిత్యజింపఁబడవలసిన దాననే. నా సౌందర్యము నిరంతరము కాదు. రోగపీడితను జరాభారకృశాంగిని కావచ్చును.

రాణా: నీవు నిజముగ లోకజ్ఞాన శూన్యవు. యౌవన సౌందర్యము లెట్లు కాలబద్ధములో మానవుని భోగాభిలాషకూడ అట్లె. ఆ కామాగ్నియును రాగమె అనుభుక్తమయి వార్ధక్యమునందు తప్తకాంచనమువలె నిష్కల్మషమయి బహుకాల సహవాసజనిత బాంధవ్యముగ మాఱును. వసంతమున పూచిన పువ్వు శరత్తున ఫలవంతమగును, సామాన్యమైన యీ ప్రకృతి ధర్మమును గుర్తెఱుఁగని నీమనస్తత్వము నాకు దుర్గాహ్యముగనున్నది.

మీరా: అసామాన్య ధర్మములుకూడ కొన్నికలవని మీరును గుర్తింపవలయును:

రాణా: [విసుగు కోపములతో] అవి కుక్కమూతి పిందెలు. చెడుకాలమునకు పుట్టు విపరీతములు

మీరా: మీకట్లు తోఁపవచ్చును.

రాణా: [స్వగతము] మతితప్పినవారింత యుక్తియుక్తముగ మాటలాడుదురా? నాబుద్ధిసంశయగ్రస్తమగుచున్నది. [ప్రకాశముగ] విరాగవతీ, రసహీనమైన తర్కము నేనెఱుఁగను. హృదయముల భాష వేఱు. ఆ భాషయె నాకు తెలియును. నీవనావశ్యకముగ భావిచింతనము చేయుచున్నావు.

కడచినది కడచిపోయె దుఃఖమ్మొ సుఖమొ,
కడచు చున్నదె పెదవుల నిడినపాత్రి;
దానికన్న ననిశ్చితార్థంబు మేలె?
రేపు రేపను మాటకు రూపులేదు.

[ప్రతిమాలుకొనునట్లు] నీవీ సన్న్యాసిని వేషమును తగులబెట్టి మున్నటి మీరావు కమ్ము.

మీరా: ఆమీరా నీకు చూడలేరు; పునర్జన్మము వచ్చినది. నాథా, వేషములో నేమున్నది?

రాణా: [కోపముతో]నీహృదయములో నేమున్నదో అవల్ల కాడే వేసమునందు ప్రతిఫలించుచున్నది. ఎంతయోర్చుకొనఁ జోయినను నీయీ తన్మోన్మాదము నాకు విసుఁగుపుట్టించి కోపము రేఁపుచున్నది. నీవు నీ మతమునైనను లేదా నేను నిన్నైనను వదలుకొనవలయును. అందు నీకేది సమ్మతము?

మీరా: నాకు రెండును సమ్మతములుకావు. నేను మిమ్ములను ద్వేషించుట లేదు.

రాణా: ప్రేమించుటయునులేదు. అటులైన భావసామరస్యము లేని మనకు సంసారమెట్లు నిరంతరాయముగ కొనసాగును?

మీరా: ఆసామరస్యము, అసంధిస్థానము మీయందును నాయందును అందఱియందును కలదు. మనమందఱము నొక్క సూత్రమున గ్రుచ్చఁబడిన ముత్యములము; ఒక్కభిత్తిపై చిత్రింపఁబడిన బొమ్మలము; ఒక్క సముద్రమున రేఁగు తరంగములము. ఈబాహ్యవివిధత్వమునందు అంతర్భూతమైన ఏకత్వము కలదు.

రాణా: ఓసి వెఱ్ఱిదానా, నీరోగమునకు మందు లేదా?

మీరా: ఆమందుకొఱకె నిరంతరము న్వేషించుచున్నాను. చేతికి చిక్కి-చిక్కక మాయాగారడివలె మఱిఁగిపోవుచున్నది. ఆమందు దొఱకిన నా పిచ్చియేగాదు, లోకము పిచ్చికూడ కుదురును.

రాణా: [కోపముతో] మీరా, నీవిఁక పిచ్చిదానివికమ్ము, బిచ్చకత్తెవు కమ్ము, ఇంక నేదియైన కమ్ము, నీవుమాత్రమిఁక నంతఃపుర మర్యాదను దాఁటవలదు. సామాన్య స్త్రీలవలె అంపశీకంట పడుచు నీవు కృష్ణమందిరమునకు పోవలదు. నీప్రవర్తనము నీయొక్క తెకే సంబంధించినదికాదు; మాపైకూడ ప్రతిఫలించును. ఉదయపూరు రాజ్యాధీశ్వరుని పట్టమహిషి పిచ్చిపట్టి వీథులవెంబడి తిరుగుచున్నదను అపవాదమునుండి కాచికొనుము.

మీరా: నాపై ఆస వదలితి నంటిరి. బిచ్చకత్తె నగుటకు సమ్మతించిరి. దారిప్రక్కల దుమ్ములోకూడ సరిపోలని నాకు అభిమానమేల? ఆదురభిమానము పూర్వజన్మముతోడ నశించినది. దిక్కులేనివారికి దేవుఁడే తోడునీడ. బిచ్చమెత్తుటకు నాకు అనుజ్ఞయిండు; ఆలోకేశ్వరుని ముంగిట భిక్షాందేహియని నిలచెదను.

రాణా: నీ పిచ్చి నిన్ను వదలినను త్రాడుతెగిన గాలిపటమువలె నిన్ను తిరుగనిచ్చుట నాకిష్టములేదు. ఇంకను నేను నీకు పతిని.

మీరా: ఆ కృష్ణుడొక్కఁడే ప్రాణేశ్వరుఁడు. లోకములోని జీవులందఱును విరహిణులు.

రాణా: [కోపముతో] ఈపిచ్చిమఱింత ముదురుచున్నది. మీరా, నీవన్నమాట నీకు తెలిసివచ్చినదా?—వినుము, ఇంకను నేనునీకు ప-తి-ని.

మీరా: నన్ను సేవకురాలిగ పనిగొండు. నామతమునకు నన్నువదలుఁడు. అన్యమతస్థులే పూజ్యమైన హిందూమతమును స్వీకరించి సంసారమును తరించుచుండ మీరేల నా స్థితిగలుగుట?

రాణా: అన్యమతస్థులెవరు?

మీరా: అక్బరు పాదుషావంటివాఁడే గోపిచందనము ధరించి భక్తి మార్గము నవలంబించి హిందూ మతమును ఆదరించుచున్నాఁడని వినికిడి.

రాణా: [కోపముతో] అక్బర్? మరల ఆతని ప్రశంస. ఇదివఱకే పలుమాఱులు హెచ్చరించితిని. ఆతని ప్రశంస నారాజ్యమునందు అపరాధము. ఆతఁడు మేకవన్నెపులి. తేనెపూసిన కత్తి. చిరకాలము నాఁటి రసపుత్రరాజ్యములను మెలమెల్లగ కబళించుచున్నాఁడు. ఆతని రాజకీయనీతి అతలస్పర్శి.—ఆ!—సరి, సరి. నీయభిమానమునకు కారణముగలదు. అక్బరు నిన్ను వివాహమాడ తలఁచి యుండెనుగదా. మీతండ్రికి మానము అభిజాత్యము లేకుండిన నీవు సార్వభౌముని శుద్ధాంత కాంతవై యుందువు. పాపము, నీదురదృష్టవశమున నాబోఁటి యల్పుండలేశ్వరునకు భార్యవైతివి.

మీరా: కడచిన గాథలేల త్రవ్వెదరు? మీ మనస్సులోని వేరుపుర్వు ఇంకను నశింపలేదు. మీ యనుమానమె మీకు తెవులులేని వేదనయగుచున్నది. అక్బరు పాదుషా మనకు విరోధియైనంత మాత్రమున ఆయన పేరు కూడ ఉచ్చరింపకూడదా? విరోధిలోనున్నంతమాత్రమున సద్గుణములు గౌరవింపఁబడకూడదా? పాదుషాహి జనకునివంటి కర్మయోగియని వింటిని

రాణా: [పిడుగురచినట్లు నిర్విణ్ణుఁడయి, కోపఘూర్ణితనేత్రుడయి] ఏమీ?—నాయెదుట— అరసపుత్రకుల మానాపహారిని ఆమ్లేచ్ఛుని ప్రశంసించుట? వాని దుర్ణయములను సమర్థించుట!—సహింపరాని పతితిరస్కృతి. ఓసి మానరహితా, నీవెంత సాహసమున కొడిగట్టితివి? ఆ మాయవేషగాఁడా నీకు పూజ్యుఁడు? ఆ కపటనాటకము హిందువుల నాకర్షించి మోసగించుటకై పన్నిన పన్నాగమని నీవెఱుఁగవా? గౌరవమైన రసపుత్రకులము చెడపుట్టిన బీహారీమల్లునివంటి వంశపాంసనులు వానిపాదములనాశ్రయించి తమకూఁతుండ్లను వాని యంతఃపురకాంతలు గావించివాని గులాముకు గులాములై తిరుగుచుండ నేనొక్కఁడనే వానిని ధిక్కరించి స్వతంత్రుఁడనై యుండుట నీవెఱుంగవా? ఆదురాత్మునిపై ఏల నీకు గౌర

వము? నా నెత్తురు తుకతుక యుడికి పోవుచున్నది.

మీరా: [దీనముగ] అయ్యో! నే నేమి సేయుదును? నామురదృష్ట ముచలన నామాటలలో మీకు విపరీతార్థములు తోచుచుండెను నేను విన్న సంగతి యంటివి?

రాణా: అవునవును! విన్న సంగతి యంటివి. అంతఃపురమున నీకు వాని ప్రసంగములతో ప్రొద్దుపోవుచుండెనా? వెడలిపొమ్ము, నామనము సంక్షుబ్ధమైనది.

మీరా: [కన్నీరు నించుచు] మీ కింత మనోవేదన కలిగించు నే నుండియేమి ఉండకయేమి? శ్రీకృష్ణా, ఆపద్బాంధవా, నన్ను నీకడకు చేర్చుకొమ్ము. [నిష్క్రమించును.]

రాణా: ఎంతకాల మీయింటిలోనిపోరు?— హృదయములోని కొలిమి?— నాసతి నాకిరోధికి వత్తాసివచ్చుట?—రవంతయైన యశుకులేక ఆతుచ్చుని జనకమహర్షితో సరిపోల్చుట, ఆకాంత ధిక్కారము హృదయ శల్యమువలె పీడించుచున్నది. మన కింక శాంతిలేదు. మీరా, మన యిద్దరిలో నెవ్వరైన నొకరు చావవలయును.

[నేపథ్యమున] చేటిక: ఇద్దరున్నూ.

రాణా: ఏమి యీయుపశ్రుతి? ఎవరక్కడ?

చేటిక: [ప్రవేశించి] దాసురాలిని వాసంతికను. రాణిగారూ సుశీలా యెక్కడికి పోయారని గోస్వాములవారడిగారు. ఇద్దరున్నూ యిప్పుడే దేవాలయం తట్టుకు పోయారని చెప్పేసరికి దేవరవారు హెచ్చరించుకొన్నారు.

రాణా: మరల ఆయునస్మాదిని దేవాలయమునకు పోయెనా? ఈ గోస్వాములు వహిమస్వాములు మాసంసారమిట్లు వల్లకాడుచేసిరి. ఏడి యాసన్యాసి? [తొందరగ నిష్క్రమించును.]

చేటిక: ఓయమ్మో. ఇంకేముంది — [అంటూ నిష్క్రమించును.]

[తెరజారును.]

స్థలము ౪ : ఉదయపురము.

[పాంథశాల. కొందఱు యాత్రికులు కునికిపాట్లు పడుచుందురు, కొందఱు నిద్రించుచుందురు. ఒక ముసలియవ్వ కాళ్ళుచాపుకొని కూర్చుండి మేలుకొలుపులు పాడుచుండును ఈ సందడికి వెంకటదాసు ముందుగా లేచును.]

వెంకటదాసు: ఏమండోయ్, గోకులదాసూ, లెగండి, లెగండి, ఎంత మొద్దునిద్రయ్యా మీకు! పొద్దున్నే ప్రయాణమంటే నాకు రాత్రంతా నిద్రపట్టదు. ఏమండోయ్, బృందావనానికి పొయ్యేబండ్లు కదలిపోతున్నాయి; ఈసమయం తప్పితే మనకింక మంచి దారితోడు దొరకదు. లెగండయ్యా లెగండి.

[ఒక ఫకీరు ఈ కేకలకు నిద్రమేల్కొనును.]

ఫకీరు: అయ్! ఏక్యారే తెలంగిముసాఫిర్, రాత్రిహంతాదివానా మాఁద్రి పుకార్ శేస్తాడ్? ఈ హడావుడీచే యీకి హూక్క ఛనంకూడా నీంద్ వుందిలేదు. హూస్తుముసాఫిర్ వస్తాడ్ హరిబోలో హరిబోలో శేస్తాడ్, ఇంకాహూస్తు బైరాగీవస్తాడ్ జయ్‌సీతారాంబోల్తాడ్. తుశైరిగడ్బడా హిం చ్యాలోగ్. [కోపముతో జోలె గొంగడి జవురుకొని పోవును.]

వెంకటదాసు: నీదేంటోయ్? పక్కీరి, కీసరపాసర మంటావు. కట్టెపుచ్చుకొని నీబుఱ్ఱ బద్దలు చెయ్యనా యేంటి.

[ఇంతలో యిద్దరు యాత్రికులు తూఁగుకన్నులతో లేచి కూర్చుండి 'పట్టుకో పోనియ్యవద్దు, దొంగలు, దొంగలు' అని అరతురు.]

వెంకట: ఏంటీ ఆవెఱ్ఱి కలవరింపు? పట్టుకోవడమేంటి!

యాత్రికుడు: నీవు మఱి బుఱ్ఱబద్దలుకొట్టుచున్నది దొంగల్ని కాదూ?

వెంకట: [పకాయించి నవ్వును.]

[ఈసందడికి యాత్రికులందఱు లేచి మూటా ముల్లె సవరించుకొందురు. ఇంతలో అగ్బరు తాౝసేనులు హిందూ యాత్రికుల వేషములతో ప్రవేశింతురు.]

అగ్బరు: వారుచెప్పిన పాంథశాల యిదియే కాఁబోలు.

తాౝసేౝ: ఈరాత్రి మనమిచట నే నిదురించి వేఁగుజామున లేచి కృష్ణమందిరమునకు పోవచ్చును.

5

అగ్బ: అట్లే కానిమ్ము.

తాన్: అయ్యో! మీరీ వట్టి నేల యెట్లు నిద్రింతురు?

[మూటలోని గుడ్డలుతీసి పడక వేయును.]

అగ్బ: [పడకపై కూర్చుండి] ఆహా! యీపాంథశాల యెంత గభీర సత్యమును బోధించుచున్నది. ఉమ్రఖయ్యాము రుబాయిని తలంపునకు తెచ్చుచున్నది.

అంతము లేని యీభువనమంత పురాతన పాంథశాల, వి
శ్రాంతి గృహంబు; నందు నిరుసంజలు రంగులవాకిళుల్; ధరా
క్రాంతులు పాదుషాలు, బహరాం జమిషీదులు వేనవేలుగాఁ
గొంత సుఖించి పోయిరెటకో పెఱవారికిఁ జోటొసంగుచున్.

ఇచట నున్నంతవఱకె మనదనియెడి భ్రాంతి. తరువాత సుకృత దుష్కృతములు తప్ప వేఱొండు మనల నంటిరాదు. ఇట్లయ్యును జీవితాశ సహజముగ నుండుట వింత గాదా?

తాన్: భగవంతుఁడు భ్రాంతియనెడు పుష్పహారముచే విశ్వసంసారమును బంధించి యున్నాఁడు.

అగ్బ: కావుననే బంధము గూడ ప్రియమైనది.

[పాంథశాలలోని యాత్రికులు వెడలుచుందురు.]

వెంకట: [తాన్సేన్ తట్టుతిరిగి] ఏమండోయ్, మీరింక సుఖంగా పండుకోవచ్చును. మేము వెళ్ళుతున్నాతున్నాం.

తాన్: అయ్యా, మీరేదేశస్థులు?

వెంక: [స్వగతము] తస్సాదియ్యా, బాగా-డొబుసరిగా చెబుతాను. [ప్రకాశముగ] నేనా? ఆంధ్రుణ్ణి.

తాన: చాలాదూరము యాత్ర చేసినారు.

వెంక: అయ్యో! మాదురదృష్టం యిక్కడికి గూడా తరుముకొచ్చిందండి. ఆపరమభక్తురాలిని మీరాబాయమ్మ గారిని దర్శనంచేసుకొని ఆమెకృష్ణమందిరంలో పాడుతుంటె విని మాపాపిష్టి జన్మాలు కృతార్థంచేసుకోడానికి యింతదూరం ఎండనక వాననక కొండంత ఆశతో యీపట్నం చేరినాము.

అగ్ని: [ఆతురతతో] ఏమీ? ఆమెదర్శనము మీకు లభించలేదా?

వెంక: మీ ఆత్రం చూస్తే మీరుకూడా ఆభక్తురాలి దర్శనానికి వచ్చినట్లుంది.

అగ్ని: అవును.

వెంక: ఆతల్లి దర్శనమైతే యింత మనస్తాప మెందుకు? ఆమెకు పిచ్చిపట్టిందట! రాణాగారు ఆమెను అంతఃపురంలోవుంచి చికిత్సచేయిస్తున్నాడట.

తాన: తన యవివేకమునకు చికిత్స చేయింకొనిన బాగుగనుండెడిది.

వెంక: పిచ్చికుదిరి కృష్ణమందిరానికి వస్తుందని పది దినాలు కనిపెట్టుకొని వుండినాము. ఆమెకు దినదినం పిచ్చి హెచ్చుతున్నదని విని ఇక యింతదూరము వచ్చినవాళ్ళము బృందావనమైనా సేవించుకొని పోదామని బయలుదేర్నాము. మీరేమైనా వస్తారా?

అగ్ని: [ఆలోచనలో నిమగ్నుఁడై యుండును.]

తాన: మేమిప్పుడే యిచ్చటకు వచ్చితిమి. పట్టణముచూడవలయును.

గోకు: అబ్బబ్బా, యీ వెంకటదాసుతో వేగేది కష్టంగావుంది ఎవరడిగినా ఆంధ్రుణ్ణి ఆంధ్రుణ్ణి అని బలే డాబుసరిగా మాటచెబుతాడు. కార్యంమాత్రం బండిసున్న. దారిలోమనిషి కనపడ్డపాపానికి తలవిసిగి బట్ట

కట్టేవరకు వుపన్యాసంచేస్తాడు.— ఏమోయ్ వెంకటదాసూ, బండ్లు కదలిపోతున్నాయి రావయ్యా, మాటలెట్టుకొని పెద్దదొర కొడుకులాగా నిలుచున్నావు?

వెంక: ఏమోయి, మనం దొరకొడుకులంగాక, రామరాజు ప్రభువు రాజ్యంచేసినవఱకు ఆంధ్రుడికుండే జబర్దస్తి పాచ్చావుకు కూడాలేదు, మన దెబ్బంటే గోల్కొండ అబ్బా అంటుంది!

గోకు: ఆఁ! యిట్లా యెగనిక్కినవాళ్ళే కిందపడేది. ఆఁ—ఇక చాలురావయ్యా ప్రసంగం.

వెంక: [కోపముతో] ఏమంత పుట్టిమునిగిపోయిందా యేంటి? మనిషి కనబడితే మాట్లాడనియ్యావు, నీబోటి శకునాలపక్షితో కూడా వస్తే యింతేకదూ మఱి.

యాత్రికులు: హా ద్వారకీవాసా, శ్రీకృష్ణా, జయరమారమణ గోవిందాహరి. [మూటముల్లె లెత్తుకొని కదలుదురు.]

అగ్ని: మనము దైవముచే వంచింపఁబడితిమి; మందభాగ్యులము. ఆ పరమభక్తురాలి వైరాగ్యమును ధ్యానపారాయణమును ఉన్మాదముగా శంకించి విషయులోలుఁడైన రాణా ఆమెను అంతఃపురమున బంధించి యుండవచ్చును. ఇఁక మనమెట్లు దర్శింపఁగలము?

తాన: మనలను ప్రేరించి యింతదూరము ఈడ్చుకొనివచ్చిన యాభగవంతుఁడు మన కేదైనా సదుపాయము చూపింపకపోవునా?

అగ్ని: మిత్రమా, కోకిల పంజరమున బంధింపఁబడియు గానము మానదుగదా?

తాన: గానమున కప్పుడే యెక్కుడావశ్యకత. వేదనా మృదులమైన గానము మఱింత మధురమై భువనేశ్వరుని హృదయ ద్వారముకడ అతిథియై నిల్చి తలుపుఁదట్టగలదు.— ఇఁక విశ్రమించెదము.

అగ్ని: మీరాబాయిని దర్శించువఱకు నాకెక్కడి విశ్రాంతి?

[తారా సేను మూటవిప్పి అగ్బరునకు పడకపఱచును. ఇరువురును గుడ్డలు కప్పుకొని పండుకొందురు. తలారి మురళీ దాసు కట్లకఱ్ఱతోను చేతిలాందరుతోను ప్రవేశించును.]

మురళీదాసు: ఎవరు ముసాఫిర్ ఖానాలో బాటసార్లు? మూటాముల్లెజాగ్రత్తగా తలకింద పెట్టుకోండి. దొంగలు దోచుకుంటె మా జవాబు దారీలేదు. హుషార్. హుషార్.

[అగ్బరు తారాసేనలు గుడ్డకప్పుకొని లేచికూర్చుందురు.]

తారా: అయ్యా, నీవెవ్వడవు?

మురళి. నేను గస్తితిరిగే తలారివాణ్ణండి.

అగ్బ బాటసారులను నిదురలేపుటతోటనే నీ జవాబుదారితనము తీరినట్లున్నది!

మురళి: ఏమి చెయ్యమంటా రండి బాబు? ఎవరుబాటసార్లో యెవరు వేషధార్లో కనుక్కోనేది కనాకష్టం.

[అగ్బరు తారాసేనులు చిఱునవ్వుతో అర్థగర్భితముగ పరస్పరము చూచు కొందురు.]

మురళి: దొంగలుకూడా యాత్రికుల్లాగా వచ్చి నెమ్మదిగా పండుకొంటారు. అందరిని నిద్రపోనిచ్చి దొరికినవరకు చంకలోపెట్టుకొని పెద్ద మనుష్యుల్లాగా వెళ్ళిపోతారు.

అగ్బ: అవును! లోకము బహువిధము,

తారా: నీ పేరేమి?

మురళి: మురళీదాసండి.

అగ్ని: పేరు వినుటకు సొంపుగనే యున్నది.

మురళి: నవుకరీమాత్రం బలే గడుసుగా వుందండి. కడుపునిండా కూడు లేదు. కంటినిండా నిద్రలేదు. కట్టుగుడ్డకు గూడా కరవు. ఇట్లాంటి కక్కూరితి నవుకరి చేసేదానికంటె నీమాదిరి బైరాగులై "జై సీతారాం" అంటూ నాలుగిళ్ళకుపోయి నాలుగు పిడికెళ్ళు బియ్యం తెచ్చుకోని సుఖంగా పొట్టగడుపుకొంటూ కాలుమీద కాలువేసుకోని ఏసత్రపుగోడకో ఆనుకోని దొరకొడుకు ఏట్లాంటి వాద్రా అనుకొంటూ కాలక్షేపం చెయ్యడమే మేలుగా తోస్తుందినాబుద్ధికి. మారాజులు కూడా సోమరిపోతులైనా ఆదరిస్తారు. మాబోటి కష్టపడే వాళ్ళకు కూడు లేదు యీ కాలంలో. మావూళ్ళో వుండే రామాంజయ్యగోరు పొద్దున్నే మొగాన యెంటికపోసంత సందూ కూడా లేకుండా నామాలు పెట్టుకొని గుమ్మడికాయతపిలె నెత్తినపెట్టుకోని అచ్చాపాత్రకోస్తాడు. పూలదండలమ్ముతాడు. నెలకి రెండుమోరీలు అచ్చాపాత్రబియ్యం అమ్ముతాడు. సాగాయంగడికి దినమ్మూ తప్పడు, మళ్లీ పెళ్ళానికి బంగారు మురుగులు రాళ్ళకమ్మలు చెయ్యించాడు. ఇదంతా అచ్చాపాత్రడబ్బే! ఇంక నేను నెలపొడుగూతూ నవకరిచేస్తే కళ్లుతొక్కుండా బిగపట్టుకోని వుంటేగింటే పెళ్ళాం బిడ్డలకు దినానికి రెండుపూటలకు కూడు దొరకేది కనాకష్టం. నా పెళ్ళాంగూడా బిచ్చమెత్తి మురుగులు చేయించిపెట్టమని దినమ్మూతగవు. నాకు అదే తేలిగ్గా వుందిబాబు.

అగ్ని: దానము దుర్వినియోగమగుటయే తప్ప, బిచ్చమెత్తుటవలన ఓదతనము పోదు, ఎంతటివానికైనను కాలుసేతులు చక్కగానుండునంత వఱకు యాచించుట నీచము.

మురళి: కడుపునకు చాలీచాలని నవుకరి అంతకంటె నీచంగా తోస్తుందండి. యాత్రకువచ్చిన పల్లెటూరివాండ్లను అదిలించి బెదిలించి, కొంచెము డాబుసరిగా మనుసులను యాచించి బేడా పావలో సంపాయించుకోని కాలం గడుపుతూ వుండినాను. ఇప్పుడు మాకూట్లో రాయపడిందండి బాబు.

అగ్బ: ఏమిటా?

ముర: రాణీగారి వల్లనే యీపట్నం యాత్రాస్థలమైంది. ఆ తల్లికి పిచ్చిపట్టి అంతఃపురములోనే చెరపెట్టినప్పటినుంచి యాత్రికులందరు మెల్లంగా సళ్ళుకొంటున్నారు. మాకొక్క దమ్మిడీ యిచ్చేవాళ్లు కూడా కనబడరు.

తాణా: ఈ పిచ్చికథను సామాన్య జనులందరు నమ్ముచున్నట్లే యున్నది — ఈ యూరిలో విశేషను లేవియైనఁగలవా?

ముర: రాణీగారికి పిచ్చిపట్టిందొక పెద్దవిసేసం. ఆలుబిడ్డల్ని పెట్టుకోని గుట్టుగా కాపరంచేస్తుండే సంసార్లకు మతాలు వైరాగ్యాలు నేర్పించి కుటుంబాల్లో కలహాలుపెట్టే గురువుల్ని సన్నాసుల్ని రాజ్యంలోనుండి యెళ్ళగొట్టారని మొన్న ధొరగారు పట్నమంతా తుమమెయ్యించారు. ఈదిబళ్ళల్లో యేమితెలియని పిల్లకాయలికి యేలాంటి మతాలు మాయమాటలు చెప్పకూడదనీ యిందుకు తప్పినట్లయితే వురిసిచ్చని చాటించారు. వూరంతా కూడుడికినట్లు వుడికిపోతుంది. గురువులంతా వొక కట్టుకట్టి సిసువుల్ని సిసువురాండ్లని యెగదోల్తున్నరు.

తాణా: అయితే మీ యూరిలో చాలా విశేషములు గలవు.

ముర: ఇంకా వకటండి—ఆ — మరేంగలిస్తే — మీకేమైనా పిచ్చికి వైయిద్దం తెలుసునాండి? అట్లయితే దివాణంలో కొంచం సంబావన ముడ్తుంది. గోసాయిచిట్కాలంటే అందరు నమ్ముతారు.

అగ్బ: రాణిగారి పిచ్చి కుదుర్చుటకా?

ముర: అవునండి.

తాణా: సంస్థానపు వైద్యులు లేరా?

ముర: ఎందుకు లేరు! వుండారు కండో జీరావు. ఆయన రాణిగారిని చూశి దణ్ణంపెట్టి ఈరోగానికి నాకు మందు తెలియదని వెళ్ళిపోయాడంట!

అగ్బ: ఆతఁడు వివేకి.

తాన్: అంతఃపురములోనికి ఇతరులను రానిచ్చెదరా?

ముర: ఆ—వైద్యుగులైతే రావచ్చును. అంతప్పురాధికారి బలవంత రావుగారి వుత్తరువుతీసుకొని రాణమ్మగారికి వైద్యం చేయవచ్చును. కుదిరితే మీకు బలే పేరుంటుంది. వూళ్ళోవాళ్ళందరూ మిమ్మల్నే పిలుస్తారు.

అగ్బ: [చిరునవ్వుతో] మీయూరి వారందరికి ఇట్టి పిచ్చియే పట్టి యున్నదా యేమి?

ముర: కాదండి. ముందుగా రాజుగారి నగళ్ళల్లో పేరు తెచ్చుకొంటే ఆయెనక యాడబట్టినా చెల్లాకె.

తాన్: నేను రాణిగారియొద్దకు పోవలసియున్న రాజాగారివద్దకు పోవలసిన యావసరము లేదా?

ముర: ఇదంతా బలవంతరావుగారిమీద నే వదలి పెట్టేశిన లాగుంది. ప్రభువుగారిప్పుడు కొలువుకచ్చేరిలోకి రావటంలేదు. దొరగారు ముందటిమాదిరి కారు. [నలుప్రక్కలుచూచి రహస్యము చెప్పువానివలె నటించి] ఎవ్వరు ఏమీ అనుకోడానికి కూడా జంకుతారు. బంగారువంటి దొర యీలాగై పోయ్యాడని పెద్దాచిన్నా అందరు అనుకొంటున్నారు. [దుప్పటివిడిచి క్రిందవేసుకొని కూర్చుండి] అయ్యా, చలిపుడ్తావుంది. మీదగ్గర చిలిమివుంటే వొక్క దమ్మిస్తారా?

అగ్బ: మేము బైరాగులముకాదు. బంగి త్రాగము. ఇదిగో! యిటు రమ్ము. నీవు చాలా మంచివాడవుగా నున్నావు. ఈరూక తీసికొనుము.

ముర: [లేచి సంతోషముతో చేయిచాచి] దైశెయ్యండి. బాబు, మీ పేరు చెప్పకొని పిల్లాపిసుగు రెండుదినాలు కమ్మగా కొరంగా కడుపు నిండా గంజితాగుతాము. నేను కల్లంగడికి పోనేపోనండి.

[రూకతీసికొనును]

తాన్: [మెల్లగా] రేపటి మనయెత్తుగడకు అవలంబము దొరికినది

అగ్బ: అంతయు దైవేచ్ఛ. [గుడ్డకప్పుకొని పండుకొనును]

మురః [రూకను చేతిలాందరు వెలుఁగున చూచుకొని] అబ్బో! ఇదిరూక కాదురో! మోరియ్య!— ఇట్టాధర్మంచేసే బైరాగుల్ని నేను పుట్టి బుద్దెరిగినాక ఎప్పుడూ చూశ్శేదు. [మరల లాందరు వెలుఁగున చూచుకొని] అబ్బో! యీ మోరియ్య గిన్నెలో సారాయిలాగ చకచక మెరుస్తుంది.

[అటునిటు పరిక్రమించుచు]

గేయము— బంగారు మోరియ్య బయమేసుతుంది
శేతులో మెరుపట్ల శెదిరిపోతుంది.
కనబడని దేవుండు గరడావాహానుడు
పెత్తేక్షదైవంబు బంగారు మోరి;
పిశినారివాడింట పెరిగే నంటుంది
మాబోటివారిండ్ల మూరిపోతుంది;
పెళ్ళాన్కి సూపిస్తె ప్రియమాడుతుంది
పిలిశి ముద్దెట్టి నగ వలపించుతుంది.

దాని తస్సాదియ్యా, దానికి సూపించనే సూపించను.

సారాయమ్మె బాబు సల్లంగావుంటె
నవుకర్కి శెలవిచ్చి నవ్వుకొంటాను;
బంగారు మోరియ్య బయమేసుతుంది
శేతులో మెరుపట్లు శెదిరిపోతుంది.

[నిష్క్రమించును]

[తెరజాఱును]

స్థలము ౫ : అంతఃపురము

[మీరాబాయి ధ్యాననిమగ్నయై యుండును.
తెరయెత్తఁబడును. సుశీల మందుగిన్నెతో ప్రవేశించును.]

సుశీల: రాణిగారూ, ఈమందుకొంచెం పుచ్చుకోండి. ఈసారం కడుపులోకి పొయ్యేసరికె పిచ్చి కుదురుతుందట.

మీరా: [పలుకదు]

సుశీ: ఈమెపిచ్చి మందూమాకులతో కుదిరేలాగులేదు. మూడురోజులనుంచీ అన్నం నీళ్లు అంటకుండాధ్యానించుకొంటూ, పాడుకొంటూ, నవ్వుకొంటూ మనలోకములో నే లేదు. మా లలితకు జన్నిగుణం తగిలినప్పుడు ఈలాగే వుణ్ణింది. ఇట్లాంటి రోగాలు కట్టెతోగూడా పోవాల్సిందే అమ్మగారూ, కొంచెమయినా యీమందు తాగండి.

మీరా: [ధ్యాననిమగ్నయై పలుకదు.]

సుశీ: మందంతా తాగేశిందని బలవంతరావుగారితో చెబుతాను. [ఒకప్రక్కకువచ్చి మందు క్రింద పొఱఁబోసి మెల్లఁగా స్తంభమున కానుకొని తూఁగుచుండును.]

మీర: [మెల్లమెల్లఁగఁగనులెత్తి] శ్రీకృష్ణా, రాధామనోవల్లభా, దీనావనదీక్షా పరతంత్రా, నన్నేల యీనిర్బంధమున నుంచితివి? నేనేమియపరాధమొనరించితిని? నీమందిరమునకు వచ్చి నీదివ్యసుందరమూర్తిని సేవింపనీయక నాభర్త నన్నీయంతఃపురమున బంధించియుండుట నీకు సమ్మతమేనా?—తన సర్వస్వమును నీపాదములకు నర్పించిన పల్లెటూరి గొల్లపడుచుల స్నేతము నల్లాటపెట్టుట కలవాటుపడిన నీకు నన్నుపేక్ష సేయుట యొకవింతయా!—ఓభక్తవత్సలా, యజ్ఞానముచే నీసదుద్దేశమును తెలిసికొన

లేక నిందించితిని. సందేహించితిని. విషయవాంఛా మలీమసములైన గోపికల హృదయములను విరహాగ్ని జ్వాలలందు పరిశుద్ధముగావించి, వారికి నిర్వాణ సామ్రాజ్యము నొసగించితివి. నీదాసురాలను నన్నుగూడ నట్లే పరిశుద్ధము చేయుటకు ఈ యుపాయము పన్నితివి కాబోలు! "సకలాంతర్యామినైన నన్ను ఈ యజ్ఞానవతి యెఱుంగలేక మందిరము మందిరమని భ్రమపడుచున్నది. దీనికి చక్కని గుణపాఠము నేర్పించెద" నని యెంచి, నాకీ బంధనము విధించియుందువు, ఆపత్పరంపరలు మహోపకార గర్భితము లను గభీర సత్యమును నేడు గ్రహించితిని. కృష్ణా, నీకరుణ అనంతము! అనంతము!

[ధ్యాననిర్మగ్న యగును.]

వాసంతిక ప్రవేశించును.]

వాసంతిక: సుశీలా, యెక్కడ?

సుశీ: [తూగుచుండి యులిక్కిపడి లేచును] మల్లీ మందుతెచ్చావా? అమ్మగారు వొక్కచుక్క పోకుండా మందంతా తాగేశినారు.

వాసం: దొరసానమ్మగారు ఆ అవస్థలోవుంటే నీవు నిర్మలంగా నిద్రపోతున్నావా?

సుశీ: నీవొక్కదానివే బయబక్తులతో నవకరం చేసేదానివిన్నీ తక్కిన వాళ్ళందరూ కూలికి పనిచేసేవాళ్ళు. ఎందుకీ పనికిమాలిన బడాయి? వచ్చినపని చూచుకోని పోరాదూ.

వాసం: సుశీలమ్మగారూ బుద్ధి, బుద్ధి. [చెంపలు వేసుకొనును.] రాణిగారికెట్లావుందో కనుక్కోని రమ్మన్నారు బలవంతరావుగారు. మందు తాగిన వెనుక నెమ్మదిగా పడుకుందో లేదో కూడా అడిగి రమ్మన్నారు.

సుశీ: బుద్ధితో అట్లా అడుగు చెబుతాను.—మునుపటికంటె పైదుర్గుణాలేమి కనిపించలేదు. ఇంకా కాళ్ళుముక్కు పీక్కునే సితికిరాలేదు

తనలో తా నే మాట్లాడుకొంటుంది. ఇప్పుడే కన్నుమూల్చింది. ఇంతవఱకు నేను విసురుతు నే వున్నాను— కాని, యీసంగతంతా నేనుపోయి బలవంత రావుగారితో విన్నవిస్తాను. అంతదాకా రాణిగారిదగ్గర వుంటావుగదూ?

వాసం: ఆ మాటలు చెప్పడానికి యెవరు తెలివైనా యెరవు తెచ్చుకోవాల్నా యేంటి? [నిష్క్రమించును.]

సుశీ: ఇది బహుచమత్కారి తోత్తుకూతురు. మఱచిపోయైనా మోసపోతుందంటె మోసపోదు. రేయింబవళ్ళు నన్నే పడిచావమంటుంది.

మీర: [ఉలిక్కిపడి లేచి బయలుచూచుచు] హృదయేశ్వరా, యింతలో నా కౌఁగిలి విడిపించుకొని యెట్లుపోయితివి? ఎచ్చటికేగితివి? ఈదీనురాలిని వంచించుటకు నీకు మనసెట్లు పుట్టెను? ఒక్కస్థలమున నుందువని నిర్ణయములేని నిను నే నెక్కడయని వెదకుదును?

ఉందువో మహానిజనోత్ఫుల్ల హృదయాబ్జ
కర్ణికా నాట్య రంగములయందు?
ఉందువో శాంత రసోజ్జ్వల మూర్తివై
క్షీరాబ్ధిలో మృదు శేషశయ్య?
ఉందువో దీనావనోద్యోగ రతుఁడవై
తలపోఁత కందెడు దవ్వునందు?
ఉందువో నిర్వాణయోగ సంధాయివై
రాస లీలా భోగరాజ్యమందు?
ఇంక నెచ్చోట నుందువో యెవరికెఱుక?
సృష్టినాటక సూత్రధారివి! నిరంత
ప్రకృతి కేళీ వినోద హర్షంబు కొఱకు
బొమ్మరిలు గట్టి తుడిచెదు మొదలుసెడక.

లోకేశ్వరా, ఎందుకీ లీలావిలాసము? నీదివ్యమంగళ సౌందర్యము నీ యనంత ప్రకృతి దర్పణమునఁ బ్రతిఫలింపఁజేసి నిన్ను నీవు చూచుకొనుటకా? [బయలుచూచి క్రమక్రమముగ ధ్యాననిమగ్న యగును.]

సుశీ: ఈయమ్మగారి మాటలూ మందలింపులూ నాకు సంస్కృతంగా వుంది—నిన్నటిరాత్రంతా కునికిపాటైనా లేక యీమెతోటి మేల్కొని అవస్థపడ్డాను. కొంచమట్టె కన్ను మూలస్తాను. ఆ ముదనష్టపు వాసంతితో నాకు అత్తపోరయింది. [పైటచెంగు పఱచుకొని యొక మూలగ పరుండును]

మీరా: నన్నేల యింకను నీయొద్దకు చేర్చుకొనవు? దవాగ్ని మధ్యమున పరితపించుచున్న యీ కురంగిని కాపాడుటకు నీకింకను దయ గలుగలేదా? నీకంఠమున వేయుటకై కట్టిన పూగడదండ నాయంజలిపుటమున కమలిపోయినది. ఇంకను నీవురావేమి? నేను పంపుచుండిన బాష్పదూతికలు నిన్నింకను చేరలేదా? నా విన్నపమును గొనిపోయిన బలాకలు దారిలో నేమైన నాలసించినవా? లేక నీవే యుపేక్షించితివా?

ధూళి గప్పిన యీజీర్ణ చేలఁదాల్చి
గతికి పువ్వులు కొప్పులోఁ దుఱిమి, ముసుఁగు
టంబరంబును రాణివాసంబు వీడి
దుమ్ము గద్దియ నెక్కితిఁ దుదకు నాథ

ఇంకనైనను నీచరణదాసి నగుటకు తగనా? పూర్వమా రుక్మిణిని గొనిపోయినట్లు నన్నేల గొనిపోవు? రాధామనోవల్లభా, నీవు రాధకౌఁగిటిలో చిక్కియున్నావు. లేకయున్న నీవేల మఱతువు, రాధా? నీవు ధన్యవు—ధన్యవు— [ధ్యాన నిమగ్న యగును.]

సుశీ: [మేల్కొని కూర్చుండి పైటచెంగుతో విసరుకొనుచు] అబ్బా! యీ హడావుడిలో నిద్రపట్టడంగూడానా. [ఆవులించి, తూగి,

కొంచెము జరిగి పండుకొనును.]

మీరా: [ఉల్కిపడిలేచి అటునిటు చూచుచు] ఇంతలో నెక్కడ మాయమైతివి?— నాయొద్ద కూర్చుండి నన్ను ముద్దిడుచుంటివే. నీ త్రిజగన్మోహన స్వరూపము నొక్క క్షణమాత్రము నాకన్నులకు కనిపించి యానందపారవశ్యమున నే నొడలుమఱచియుండ మోసముచేసి తారిపోయితివా? నీకెందరో ప్రాణవల్లభలు గలరు. వారిని వదలి నీవొక్క క్షణమైన సహింపనోపవు. ఈరాధతో నీకేమి పని?— నేను సౌందర్యవతిని గాను. భాగ్యవతిని గాను— కులీనను గాను— కృష్ణా, నీకిట్టి భేదబుద్ధియుం గలదా? ఆకుబ్జ యెట్టి యందకత్తె? ఆ విదురుఁడెంత భాగ్యవంతుఁడు? ఎట్టికులీనుఁడు? అట్టి యవ్యాజ కృపాకటాక్షము నాయెడల యేల యుజ్జగించితివి? మోసగాఁడా, పొమ్ము, పొమ్ము. నీవు మరల అర్ధరాత్రమున వచ్చి నాతలుపుతట్టి నన్ను బ్రతిమాలుకొన్నను నేను లోఁబడను. అలుకపూని నిన్ను వెనుకకు మరలించెదను. చెలులారా, ఒకవేళ నేను మెత్తందన మూనినను మీరు గట్టితనముబూని నాకు సహాయపడవలయు.— ఇసీ! నేనెంత ముద్దరాలను? పదియారువేల గోపికలకు జీవితేశ్వరుఁడైన మన్మథజనకుని ఈదీనురాలి అలుక యేమిసేయును? పేదవారలకోపము పెదవులుదాఁటదు. దాఁటినను నవ్వులచేటు.— హృదయేశ్వరా, నా కా యభిమానము దుమ్ముదుమారమైనది. నేను నీసొత్తును. అస్వతంత్రను. తలపై పెట్టుకొన్నను కాలిక్రింద వైచికొన్నను నాకిష్టమె.— నాకిష్టమనునది యెక్కడిది? అంతయు నీయిష్టమె. నన్నేల ప్రొద్దుపొడుపుననే నీతోడ యమునాతీరమునకు కొనిపోవు? గొల్లపడుచునకు రాణివాసమెక్కడిది? ఇరువురముఁ దోడుతోడుగఁ బసుల మేపుకొనుచుందుముగదా!

నీ వెండలోఁ జెట్లనీడలఁ బన్నుండి
పసుల మేపఁగ నన్నుఁబంపరాదో;

చలిది చిక్కంబుల సడలించి యన్నంబుఁ
బెట్టవేయని పేర్మిఁ బిలువరాదో;
అలసితి నొక్కింత తలిరుపీవన వీవు
ప్రేయసీ, యని యాజ్ఞ వెట్టరాదో;
మనసయ్యె భువన మోహనగాన మొనరింప
మురళి యిమ్మని చూడ్కి నెఱపరాదో;

తలిరుటాకులు పూవులు దండగట్టి
మెడను గీలింపుమా యని నుడువరాదో;
అట్టి యుపచారముల కే నన ర్హనైన
నిష్టముండిన రీతి నన్నేలరాదో!

[ధ్యాననిర్మగ్న యగును]

[అగ్బరు తాన్‌సేనులు వైద్యుల వేషముతో ప్రవేశింతురు]

అగ్బరు, తాన్‌సేనులు: తల్లీ, చరణదాసులము. [దండము పెట్టుదురు.]

మీరా: [ఆనంద పారవశ్యమున నుండును.]

తాన్: దర్శనమాత్రమున నే ధన్యులము.

అగ్బ: గానమువిన్న నేమి యగుదుమో!

మీరా: నందనందనా, దివ్యసుందరశరీరా, నీవంటి సుకుమార కుమారుని ఆకొండ తిప్పలలో ఆ యారణ్యములలో పసుల గాచుటకు ఆ యశోదాదేవి యెట్లుపంపెను? ఆనందుఁ డెట్లియ్యకొనెను? తలిదండ్రుల హృదయము లింత కఠినముగ నుండునా?

పగలెల్ల సూర్యాతపంబునఁ దిరుగంగ
　　ముదుకవాఱిన నీదు మోముఁగాంచి;
సజలమేఘశ్యామ సంకాశదేహంబు
　　గోరజచ్ఛన్నమౌ తీరుగాంచి;
లలిత పల్లవ కోమలములైన వ్రేళులు
　　కట్టె రాపిడి కాయ గాయఁగాంచి;
వ్రజభామినీ మనః పథముల విహరించు
　　పదములు ముండ్ల పాల్పడుటఁగాంచి;
వేడినిట్టూర్పు విడతు; నావిధిని దూరు
కొందు; హృదయంబు వ్రీలిపోఁ గుందుచుందు;
నీచరణదాసిని రాధను నేనులేనె,
యంతకష్టంబు నీకేల యాత్మపాల!

అగ్ని: ఈ పరమభక్తురాలికి రాధాత్వము సిద్ధించినది.

మీరః కృష్ణా, రేపటినుండియు నేనే యాల మేపఁబోయెదను. నీవా యరణ్యమునకు రావలదు. నాకు వాదోడుగానుండుటకు నీపిల్లనగ్రోవి నిమ్ము. నీపెదవి కెంజిగురులంటిన వివరమునందె నా వాతెఱనాన్చి నీమధురాధర రసస్పర్శ ననుభవించెదను.

తాన: [మెల్లగా కనురెప్పలు వాల్చుచు] గానపారవశ్యముచేత కన్నులు మూఁతపడుచున్నవి.

అగ్ని: కన్నులు మూఁతపడుచుండఁగనె ఇంతకు ముందెన్నడును ఎఱుఁగియుండని హృదయద్వార మొకటి తెఱవఁబడినది.

తాన. దాని తాళపుచెవికొఱకె మనమింత దూరము వచ్చితిమి.

ఏమి యీగాన విశేషము!

అగ్బ: కావుననే లోకప్రసిద్ధమైనది.

తాఙ: తల్లీ, మమ్మొక్కమాఱు కరుణింపుము. మేము కృతార్థులమయ్యెదము.

సుశీ: [కన్నులు పులుముకొనుచు లేచి కూర్చుండి] తల్లీ వైష్ణవులొచ్చినారె! రోగమొక దోవ మందొకదోవ.

మీరా: [ఉలిక్కిపడిలేచును]

[అగ్బరు తాఙసేనులు లేతురు]

మీరా: ఆ! మనోమోహనా, వచ్చితివా? నన్నుఁగొనిపొమ్ము. ఎంతకాలము నీకయి వేచియుంటిని?

సుశీల: ఇక్కట్టించి కొనిపొమ్మని వేడుకొంటుంది దొరసానమ్మ.

[కూర్చుండి తూగును.]

మీరా: [అగ్బరు తాఙసేనుల తట్టుతిరిగి] ఇద్దరు శ్రీకృష్ణులు! [సుశీలవంకచూచి] ఇంకొక శ్రీకృష్ణుఁడు. [నలువంకలచూచి] కోటానుకోట్ల శ్రీకృష్ణులు! ఇందులో నాప్రాణేశ్వరుఁడైన యశోదానందనుఁడేడి?

అగ్బ: ఈ భక్తురాలికి లోకమంతయు శ్రీకృష్ణమయముగ నున్నది. అమ్మా, ఆ కృష్ణుని మాకుచూపించి మమ్ములను భవ విముక్తులను గావింపుము.

మీరా: జగన్మోహనా, నీవు నాతో చెరలాటమాడుచున్నావా? నీవు నిన్నెఱుఁగవా? నీవు శ్రీకృష్ణుఁడవుగావా?

అగ్బ: ఈమె కీసమయమున నిహాలోకజ్ఞా మంతరించినది. రాధయే తానను విశ్వాసమున శ్రీకృష్ణ విశ్లేషము సహింపనోపక యార్తిఁజెందుచున్నది. మనమిప్పుడీమెతో సంభాషింపలేము. దర్శనముచే పవిత్రులమైతిమి. గానముచే హృదయము నిర్మలమయ్యెను. ఇఁక మరలుదము.

తా: 'నీవు నిన్నెఱుఁగవా? నీవు శ్రీకృష్ణుఁడవుగావా?' యను వాక్యముతో మనకు చిరతన సత్యమును బోధించినది.

సుశీ: [కనులెత్తి] అబ్బో! మరల దోమరాటుకూడా యెక్కువైంది. [పైటతో విసరుకొనుచు] కన్నట్టె మాయనీవీ పాపిష్టిదోములు — అయ్యో, యేమైనా మందిచ్చి పోతున్నారా? కప్పెకట్టయితే మళ్ళొక్కసుట్టు యెక్కువగా సాదియ్యండి. కొస్త యిచ్చాపత్రం పెట్టండి. పాపం! మారాణీగారు ఇప్పటికే సన్నగిల్లి పోయారు.

అగ్బ: ఆమెపిచ్చికి ఆమెయొద్దనే మందుగలదు. దానిని మేము గూడ కొంచెము గ్రహించితిమి.

సుశీ: [స్వగతము] వీళ్ళకు కూడా పిచ్చిపట్టిందోయేంటి! ఈపిచ్చి అంటురోగమాల అందరికీ తగులుకొనేటట్టుంది. ఈ గాలితగిలి నాకూగూడ పిచ్చిపట్టిందోయేమొ అద్దముచూచికొని వస్తాను. [నిష్క్రమించును.]

అగ్బ: ఈదాసి వనల ననుమానించి యుండదుకదా.

తా: అది తూగుబోతు.

అగ్బ: తల్లీ; ఈగురుకట్నమును గ్రహింపుము. ఈ హారమును శ్రీకృష్ణునకు స్వయంవర హారముగ సమర్పింపుము.

[మీరాబాయి అంజలిలో హారమును విడచును.]

తా: ఈబీదకట్నమునుగూడ పరిగ్రహింపుము.

[పూవులదండను దోసిట విడచును.]

[దండములు పెట్టి యిరువురు నిష్క్రమింతురు. ధ్యాననిమగ్నయైయున్న మీరాబాయి చేతిలోనుండి హారము క్రిందికి జారిపడును.]

సుశీ: [ప్రవేశించి] అద్దములో చూచుకొంటె ముందరి మొఖం

లాగేవుంది. నాకేం పిచ్చిపట్టలేదు.—వైద్యగలు వచ్చినా యియ్యకుండా వెళ్ళిపోయ్యారె.— [హారమును చూచి ఆశ్చర్యముతో] ఆ! యిదేంటి చుక్కలదండలాగా మెరుస్తుంది. [నలుప్రక్కల పరికించి] ఇక్కడ యెవ్వరూలేరు. రాణిగారు కన్నుమూసివున్నారు. [హారముతీసికొని] వైద్యగులు చూచివుంటె తట్టేసివుండేవాళ్ళు. దీన్ని దొంగిలిస్తే దేవుడుకూడా కనుక్కోలేడు. [అటునిటుచూచి రవికెలో దోప్పుకొనును]

మీరా: [మెల్లగా కనులెత్తి] ప్రాణవల్లభా, యీవిరహిణిని నీవు పరిత్యజించితివి. ఇక నే జీవించియుండలేను. ప్రాణపరిత్యాగము చేసికొందును. ఈ హత్యాపాతకము నిన్నుఁదప్పక చుట్టుకొనును. [తన్నుఁజూచుకొని యులిక్కిపడిలేచి] హా! ఇదియేమి వింత! నేనే కృష్ణుఁడను!—మాకిరువురకు నభేద ప్రతిపత్తి గలిగినది!—ఈ చరాచర భూతసృష్టియంతయు నేనే! నేను లేనిదియు నేనుకానిదియు నొక్కటియైన కనఁబడదు! అంతయు నేనే— నేనే— నేనే— నే— నే......

[మూర్ఛిల్లును; సుశీల ఆనుకొని పట్టుకొనును]

[తెరజారును.]

స్థలము ౬: రాణిగారి అలంకార మందిరము.

[తెర యెత్తంబడునప్పటికి సుశీల అచ్చట సామానులు సరదుచుండును]

సుశీల: అదుష్టం గోడమీది పిల్లి దూకినట్లు దూకుతుంది. కలలోనైనా యిట్టాంటి హారం వేసుకొనే దినం వస్తుందని నే ననుకోలేదు.

[రవికెలో దాచియున్న హారమునుతీసి కన్నులద్దుకొని, మెడలో వేసికొని అద్దముచూచుకొనుచు, పాపట దిద్దుకొనుచు]

దాసీయని పేరేగాని నాకుమాత్రం అంద చందాలు లేవా యేంటి? రాణివాసంలో పుట్టేవుంటే నేనూ వొక రాణినై యుండేదాన్నే.

[ఇంతలో వాసంతిక ప్రవేశించి, సుశీల మాటలువిని యొక ప్రక్క నక్కియుండును.]

వాసం: ఈగదిలో యేంచేస్తుంది సుశీల? రాణిగారిని వదలిపెట్టి యిక్కడ తారాడ్తుంది. [కొంచెము వంగిచూచి] ఓహో! అందం చూచుకొని మూర్చపోతుంది. ఆ మొఖం యింకా కాస్తబాగుంటే అద్దం రవికెలోనే వుండాల్సి వుంటుందేమొ,

సుశీ: అందంలో రాణిగారికి చవితిగా వున్నాను. మరీ యీ హారంవల్ల నాఅందం యిమ్మడించింది.

వాసం: [ఆర్చర్యముతో] ఇదేంటి యీవిచిత్రం! ఈబుగ్గలబూచి! కడుపులో యెన్ని ఆలోచనలున్నాయి! వొక్కదెబ్బలో రాణిగారికి చవినై పోయింది! ఇంక రాణాగారివంటి మొగుడొక్కడే తక్కువ!

సుశీ: నేనింక అధికారంచేస్తే వొక్క దాసీతొత్తుకూతురుకూడా పల్లెత్తు మాటనలేదు. నా హారంచూచి గర్వించిపోవాలని నోరు మూసుకొని పోతారు.

వాసం: ఈ దయ్యాల సంగిని చీపురుకట్టతో శిక్షించ బుద్ధేస్తుంది. దీని కెక్కడిదీ హారము? ఏ ముండమగడైనా యిచ్చిపోయినాడా యేం?

సుశీ: నాకు మంచికాలం వచ్చేసరికి ఆ వైద్యులు దొరసానమ్మగారి హారం నజరిచ్చి పోయినారనుకుంటాను. లేకపోతే వృష్టివడిమంగా హారాలు ఆకాశం బొందచేసుకొని కిందపడతవా?

వాసం: ఆ! తెలిసింది, ఎవరో నజరిచ్చి పోయిన హారాన్ని రాణీగారు మాంద్యంలో వుండేటప్పుడు ఈ మాయలాడి తట్టేసివుంటుంది.

సుశీ: ఆవాసంతిక నా అందాన్ని చూచి చూపోపలేక గొంతుకు వురివేసుకొని చస్తుంది.

వాసం: [మెటికలు విఱుచుచు] ఓసి లంబాడి, నీముక్కలు కోసి వండిస్తే పదిమంది సిపాయిల కడుపులు నిండుతాయి. నీయందాన్ని చూచి నేను వురివేసుకొని చావాల్నా?

సుశీ: సరిసమానుల్లో వొకరికి కొత్తగా భాగ్యంవస్తే తక్కినవాళ్ళ కళ్ళలో కారంచల్లినట్టుంటుంది. వాళ్ళయీసు నన్నేమి చేస్తుంది? కొంచెం వోరపైటవేసుకొని మద్యరంగంలో పనివున్నట్లు తిరుగుతుంటాను, ఎవరైనా యెక్కడిదీహారమంటే రాజాగారిచ్చారని రహస్యంగా చెబుతాను.

వాసం: [ఈమాటలు విని నవ్వునిలుపుకొనలేక పకపకన నవ్వును.]

సుశీ: [వులిక్కిపడి] ఎవరక్కడ?— వాసంతికా?

వాసం: అమ్మా, దొరసానమ్మా, అట్టాంటి రాజా నాకూ మొగుడైతే నేనూ రాణీగారికి చవితినై వుందునుగదా!

సుశీ: [ప్రాణములు పోయినట్లు దిగాలుపడును.] ఈలంజె కూతురు అంతా విన్నది [తెప్పరిల్లి] వాసంతికా, యెంతసేపైంది నీవు వచ్చి?

వాసం: తమరు రాణిగారికి చవితి అయ్యిందిమొదలు తమరి అంద చందాన్ని చూచి వాసంతిక వురి వేసుకొని చచ్చేవలుకు, రాణాగారు నిన్ను మోహించి ఆ హారం బహుమానం చేసేవలుకు.

సుశీ: నే ననుకొన్నట్లే మోసపోయావు.

వాసం: అదేంటి?

సుశీ: నీవు వచ్చి వాకిటవద్ద దాంకొన్నది అప్పుడే చూచాను. నీ వేమనుకొంటావో చూస్తామని అట్లా మాట్లాడినాను.

వాసం: [నవ్వుచు] నేనుమాత్రం నిజమనుకొన్నానా? నీవు తమాషాపట్టిస్తున్నావని నేనుకూడా నవ్వుతున్నాను.

సుశీ: నేను ఎగతాళికి అన్నమాటలు నీవు దాసీలదగ్గర అనవద్దు. వొట్టు, వాళ్ళు ఎకసెక్కెంమాటలుకూడా నిజమని యెత్తి పాడుస్తుంటారు.

వాసం: అంతేగా భాగ్యం. అట్లాగే, నాకుపనివుంది. మళ్లీవస్తాను. [స్వగతము] ఇది నన్ను మోసంచేసినానని అనుకొంటుంది. దీన్ని మోసంచేసి కొరడా దెబ్బలతో నలుగు పెట్టిస్తాను. [నిష్క్రమించును.]

సుశీ: పాపము,వాసంతిక నన్నొకకంట కని పెట్టేవుంటుంది. ఎట్లయినా దానికి నన్నుచూస్తే కొంచెం భయమే. [హారముతీసి రవికెలో దోపుకొనును] శుక్రవారమునాడు తలకుపోసుకొని రాణి గారిచ్చిన బనారసుచీర కట్టుకొని మళ్లీ యీ హారము వేసుకొంటాను.

[తెరలో 'సుశీలా, ఇంకా యేం చేస్తున్నావు?' అని కేక వినబడును]

సుశీ: ఇదిగో! వస్తున్నాను. రాణీగారి మందు సంగతే మరచిపోయాను. [నిష్క్రమించును]

స్థలము ౨ : రాణాగారి విశ్రాంతి మందిరము.

[పట్టు మెత్తలుకుట్టిన సోఫాయుండును. దానికి కుడి ప్రక్కన రెండుకుర్చీలు వేయఁబడియుండును. ఎడమ ప్రక్కన ఒక చిన్న టేబిలుపై హుక్కాయుండును. రెండు మూడు పుస్తకములు పెట్టఁబడియుండును. రాణా ఆలోచనా నిమగ్నుఁడయి అటునిటు పచారుచేయుచుండఁగా తెరయెత్తఁబడును. రాణా కుదుటపడని మనస్సుతో ఒకతూరి పుస్తకము తీసికొని పుటలుత్రిప్పి మరల బల్లపై పెట్టును. అటునిటు తిరుగును. ఒక్క గ్రుక్కెడు హుక్కాపీల్చి గొట్టమును బల్లపై పెట్టును. రాణా యిట్లు మనస్సంక్షోభము కనఁబఱచు చేష్టలు ఒకటి రెండు నిమిషములు చేయును.]

రాణా: మీరాయొక్క నడవడి విడదీయరాని చిక్కుగ నేర్పడినది. ఇది గాదిగాని నిర్ణయించుటకు వీలుకాకున్నది. కొందఱు దీనిని మహావేశమని చెప్పుచున్నారు. మతావేశముకూడ యొకమానసిక వ్యాధియనియే నాయుద్దేశము. [సోఫాపై కూర్చుండును] ఔరా! నాకన్నుల యెదుట నేనా జీవితమెట్లు మాఱిపోయినది! ప్రేమకు విషయీభూతమగు వస్తువే ద్వేషప్రేరకమైనయెడల—ఈరాజ్యమేకాదు, ప్రపంచమునంతయు నేలువానికైన శాంతిలేదు, ఆనందములేదు.—హృదయము శ్మశానము. జీవితము మరుప్రదేశము. ఇంతకన్న దుఃఖకరమైన ఆంతరిక సంక్షోభము వేఱొండు లేదు. [లేచి అటునిటు తిరిగి] తనకు తెలిసి మీరా నన్ను తిరస్కరించుట

లేదు, ద్వేషించుటయులేదు. ఒకప్పుడు తాను వచించు మాటల ఫలితమును యోచింపలేనంత అమాయికగ నగపడును. ఆకాంత యొనరించు ప్రతికార్యమును తనకు నైసర్గికమైనట్లె తోంచుచుండును. ఏదియో యొక బలత్కారశక్తి తన్ను నన్నుండియాకర్షించుకొన్నట్లు నిస్సహాయురాలై వర్ణించుచుండును.

[మరల సోఫాలో కూర్చుండును.]

మీరాను పరిత్యజింపఁజాలను. ప్రణయవంజులమైన గతజీవితస్మృతి నా సంకల్పమున కడ్డువచ్చుచున్నది. ఎప్పటికైనను మీరాను నావంకకు త్రిప్పకొనగలను నమ్మకము గలదు.

[బలవంతరావు ప్రవేశించును]

బలవంతరావు: జయము, జయము ధర్మప్రభువులకు!

రాణా: కూర్చుండుము—మీరా ఇపు డెట్లున్నది?

బల: [కూర్చుండి]నిన్నటివలెనే యున్నది. ఔషధ సేవనమువలన ప్రయోజనమేమియు నగపడటలేదు. దైవానుకూలముగ నా కొకవిషయము జ్ఞప్తికి వచ్చినది. భూతచికిత్స చేయించి వేయిమంది సద్బ్రాహ్మణులకు మద్రనోపేతముగ సంతర్పణ చేయించి, శాంతిచేసిన యెడల రాణిగారికి తప్పక జాడ్యము కుదురును!

రాణా. [విసుగుచూపుచు, స్వగతము] ఇతఁడు పురాణ పురుషుఁడు. ఇతని ఇప్పటి యోగ్యత వార్ధక్యమే!

బల: భేతాళుని ఆజ్ఞలోనుండి అప్పుడప్పుడు కొన్నిపిశాచములు తప్పించుకొని భూలోకమునకువచ్చి ప్రజలను బాధపెట్టుచుండునని మంత్రశాస్త్రవేత్తలు చెప్పదురు. అవి పట్టినప్పుడు ఆవేశమువచ్చినట్లూ, పిచ్చిపట్టినట్లూ ఉండేదికలదు. భల్లూకశాస్త్రులవారు శాతపాడి మంత్రములలో—

రాణా: [విసుగుతో] ఉస్—ఇఁక చాలింపుము! ఎంత తెలివి

తక్కువ వ్యాఖ్యానము?

బల: [అణఁగిపోయి] ప్రభువులవారు మత విషయములలో ఇంత కఠినముగా మాట్లాడడము కొంచెము— [నీళ్లు నములును]

రాణా: మూఢభక్తులకు మతము కానిదేది?

బల: పాఠశాలలలో మతప్రచారము చేయకూడదని దేవరవారు కావించిన శాసనము ప్రజలలో కల్లోలము పుట్టించుచున్నది. పీఠాధిపతులు కులగురువులు, రాజద్రోహము బోధించుచున్నట్లు వినికిడి. మొగలాయి వాళ్ళు మనమీఁద కత్తిగట్టియున్న యీసమయమున మన ప్రజలలో రాజ్య ద్వేషం కలగడము మంచిపనిగాదు. ఏదో వృద్ధుఁడను. సంస్థాన శ్రేయోభిలాషిని, అనుభవశాలిని విన్నవించుకొన్నాను. తర్వాత ప్రభువులచిత్తము.

రాణా: నిజమే! దానిని నేను గమనింపకపోలేదు. విశ్వసనీయుఁడైన సేనాధిపతికి ఖచ్చితమైన ఉత్తరువు పంపియున్నాను. ఈ మతాధికారము ప్రతిపదమునందును నాయాజ్ఞ నెదుర్కొనుచున్నది. నారాజ్యమునందు నా శాసనమే శిరసావహింపఁబడవలయును. అరాజకము, బహురాజకము రెండును అపాయకరములే! మతాచార్యుల పలుకుబడి సన్నగిల్లిననే ప్రజలలో మూఢభక్తి నశింపఁగలదు. లౌకిక జ్ఞానమును, జీవితమును ద్వేషించు ప్రతి మతమును మానవుని మనోవికాసమునకు అభ్యంతరమగును. ఈ సంకుచిత మతములను నారాజ్యమునుండి సమ్మార్జింపవలయును.

బల: మతాధికారము చాలా శతాబ్దములనుండి వేళ్లు పారియున్నది.

రాణా: నేను ప్రవేశపెట్టిన విద్యాపద్ధతికి కఱకైన వాదరగలదు.

బల: దేవరవారికి తెలియనిదేమున్నది? సర్వజ్ఞులు— అయినా అనుభవశాలిని. శలవు పుచ్చుకొంటాము. [లేచి కొంతనడచి] మనవిచేసుకొనవలయునని మఱచిపోతిని— ఒక చిన్నసంగతి, ప్రభువులవారికి తెలియవలసిన ముఖ్యమైన విషయముగాదు.

రాణా: ఏమది?

బల: రాణిగారికి చికిత్సచేయుటకు నిన్నటిదినమున ఎవరో యిద్దరు వైదేశిక వైద్యులు వచ్చియుండిరి. వారును వచ్చినట్లే పోయిరి. అప్పుడు రాణిగారివద్ద సుశీలయనుదాసి యుండినది. ఈనాడు అదిఏదో యొకహారము వేసికొని తిరుగుచున్నదని ఇంకొకదాసి వాసంతిక చెప్పెను. దానినిపిలిపించి తిని; అది ధరించుకొన్న హారము అమూల్య వజ్రహారముగా కనుపట్టినది.

రాణా: ఈవిషయము చిత్రముగనున్నది. దాసి ఏమి వజ్రహారమును ధరించుటేమి? దాని నిటకు పిలిపించుడు.

బల: ఎవడురా అక్కడ?

ద్వారపాలకుడు: స్వామి.

బల: రాణిగారి పెద్దదాసిని సుశీలను ఇచ్చటకు దోడ్కొనిరమ్ము.

ద్వార: చిత్తం. [నిష్క్రమించును.]

రాణా: ఆదాసి యెచ్చటనైన దొంగిలించి యుండునా?

బల: అది సామాన్య భాగ్యవంతులు వేసికొను హారముగాదు. దొంగిలించియుండిన అంతఃపురముననే దొంగిలించి యుండవలయును.

[సుశీల మెడలో హారము వేసికొని యోరపైటతో కులుకు నడకతో ప్రవేశించును]

సుశీల: [స్వగతము] రాజుగారు నన్నెప్పుడు పిలిపించేవారుగారు. ఈదండ మహాత్మంవల్ల నాకేదో యదృష్టం పట్టేలాగుంది. [సిగ్గునభినయించుచు] నీళ్ళల్లో లోతు, మనుసులో మర్మం యెవరికి తెలుస్తుంది! [పైట సవరించుకొని హారము దిద్దుకొని] దాసురాలిని [దండముపెట్టును.]

రాణా: [సుశీల మెడలోని హారమును పరకించును.]

సుశీ: [స్వగతము] రాజుగారు సావోర పైటమీద నే కన్ను వేశారు

రాణా: ఆ హారమును దీసికొండు.

సుశీల: [సిగ్గుపడు చు హారముదీసి వినయ మభినయించుచు దూరము నుండి జలవంతరావుచేతి కందియిచ్చును]

జల: [రాణాచేత బెట్టును]

రాణా. [పరీక్షించుచుండును.]

సుశీ: [స్వగతము] ఎవ్వరైనా నన్ను మోసంచేసి వుండరుగదా? .

రాణా: దాసీ, నీకీహార మెక్కడిది? మాబొక్కసములోని ధన మంతయు వెచ్చించినను దీని మూల్యమునకు సరిపోదు.

సుశీ: [స్వగతము] అబ్బో! అట్లాంటి హారమా యిది? యెంత వెట్టిముండను. దాచైనా పెట్టుకోక పోతిని.

రాణా: ఏమి యాలోచించు చున్నావు? కట్టుకథ లల్లకుము. యథార్థము చెప్పుము.

సుశీ: నిన్నటిదినం రాణిగారికి మందియ్యడానికి వచ్చిన వైద్దుగులు ఈహారము ఇచ్చిపోయినట్లుంది.

రాణా: ఊహించుటయేమి? నీవు చూడలేదా?.

సుశీ: [భయముతో] రాత్రంతా అమ్మగారికి విసుర్తూ నేవుండి నిద్రలేక అప్పుడే కన్నట్ట మూల్చాను.

రాణా: ఓహో! కన్నుమూల్చితివా?

సుశీ: తర్వాత రాణిగారు నన్ను దగ్గరికి పిలిచి "ఒసె సుశీలా, ఇక్కడ వుండే దాసిల్లోకెల్లా నీవుకొంచెం ముక్కూ మొగం అందంగా వుండేదానివి, ఈహారం నీకైతే తగివుంటుంది" అని నేను వద్దనేకొంది నా మెళ్ళో వేశారు.

రాణా: [కోపముతో] ఓసీ, బుద్ధిలేనిదానా, నీసౌందర్యసగ్గనము తో మాకిప్పుడు పనియేమి? మీరాణి ఆవైద్యులు ఈ వజ్రహారమునిచ్చిరా? లేక అంతకుముందే ధరించియుండినదా?

సుశీ: అంతకుముందు లేదండి దొరగారు, వాళ్లు రాణీ గారికి నజరు తెచ్చినారేమో.

రాణా: వైద్యులేమి అంతఃపురమునకిట్టి నజరులు తెచ్చుటయేమి? ఇదియొక క్రొత్త చికిత్స కాబోలు!

బల: [స్వగతము] ఇది అటుతిరిగి యిటుతిరిగి కడపటికి నా ప్రాణముల మీదికే వచ్చునట్లున్నదే.

రాణా: పాతర త్రవ్వఁబోవఁగా భూతము బయటపడినట్లు ఇదేదియోయొక క్రొత్త విషయము బొగడపొడిచెను. దీనినంతయు మా యమాత్యులు కూడ విచారించి పరిశీలించిన బాగుగానుండును — ఓరీ

ద్వారపాలకుఁడు: దాసుణ్ణి.

రాణా: మా మంత్రులను నిచ్చటకు రమ్మని చెప్పుము; శీఘ్రముగ

ద్వార: చిత్తం. [నిష్క్రమించును.]

రాణా: బలవంతరావ్, ఆ వైద్యులు మీయుత్తరువు తీసికొని యంతఃపురములోనికి ప్రవేశించిరా?

బల: [సగర్వముగ] నా యనుమతి లేనిదే పోతుటీఁగ కూడ అంతఃపురములోనికి ప్రవేశింపదు.

రాణా: వారి వేషభాష లెట్లుండినవి? అసాధారణ విశేషము లేవియు మీకు తోఁపలేదా?

బల: వారి వేషములు వారికి తగినవిగ నేయుండినవి. వారి సంభాషణ యోగ్యతను పట్టిచూడగా రాజసంస్థానములలో మెలఁగిన వైద్యుల వలె నేయగపడిరి. ద్రవ్యార్జనముకంటె వ్యాధి కుదిర్చిన కీర్తియే వారికి ముఖ్యమైనట్లుతోఁచినది. తిరిగిపోవునప్పుడు సంభావన మాటయేయెత్తలేదు.

రాణా: [కోపము బిగబట్టుకొని] అప్పుడు నీ బుద్ధి స్వాధీనమున నుండినదా లేక అభిని మత్తున తూఁగుచుంటివా?

బల: [తత్తరముతో చేతులు పిసుకుకొనుచు, స్వగతము] రాజు

గాఁకిగాఁడా తెలిసినట్లేయున్నది.

రాణా: [కోపముతో] ఓయీ, పిచ్చి బ్రాహ్మణుఁడా, నీవు కన్నులుండియుచూడలేవు; వీనులుండియు వినలేవు; తలయుండియు నాలోచింపలేవు. ఇట్టి యమూల్య హారములను నిశ్చింతముగ కానుక యియ్యఁగల వైద్యవేషధారులకు నీవిచ్చు ఓదసంభావన లెందుకు?

బల: [ఆశ్చర్యముతో] వేషధారులా వారు!

రాణా: కాక, మఱియెవ్వరు?

సుశీ: [స్వగతము] ఈ ముసలాయనకు మూఁడుచిట్లు ముక్కుజొన్నలు బత్తెం పడేలాగుంది.

[మంత్రులిరువురు ప్రవేశింతురు]

మంత్రులు: జయము, జయము!

రాణా: విచ్చేయుఁడు.

[మంత్రులు కూర్చుందురు]

రాణా: శ్యామలరావుగారూ, మన యంతఃపురమున వింతలు పుట్టుచున్నవి. ఈ హారమును చూచితిరా? [శ్యామలరావు చేతికిచ్చును.] దీనిని ఆదాసిచేసికొని తిరుగుచుండఁగా మఱియొకదాసిచూచి బలవంతరావుగారి కెఱిఁగించెను.

సుశీ: [స్వగతము] చూపోపలేక ఆ మాయలాడి తొత్తుకూతురు వాసంతిక మోసముచేసివుంటుంది. ఈ ముసలిబాపఁడికి నేనంటె కళ్ళల్లో కారం చల్లినట్లుంటుంది.

రాణా: నిన్నటిదినమున ఎవరో యిద్దఱు వైద్యులు మన యంతఃపురమునకు వచ్చి మీరాకు ఈహారములను నజరిచ్చి పోయిరఁట!

శ్యామ: వైద్యులా యిట్టి హారములను బహుమతిచేయుట!

మాధ: [హారమును తాను తీసికొని] ఇది నన్నుతగినది కాదు.

సుశీ: నిజమేనండి ధొరగారు.

మాధ: నీవు చూచితివా?

సుశీ: నా చేరజేసి కళ్ళనిండా చూచానండి.

రాణా: రావుజీ, వైద్యులు మన యంతఃపురమునకు వచ్చినమాట యథార్థము. ఆసంగతి బలవంతరావుగారె చెప్పిరి.

బల: వచ్చినమాట వాస్తవమె.

రాణా: ఆవైద్యులే యీ హారమును దెచ్చియుండక పోయిన, అంతరాళమునుండి యూడిపడి యుండునా!

శ్యామ: వారు నిక్కువమైన వైద్యులైనట్లు తోఁపదు.

రాణా: నేనును అట్లె తలంచితిని. ఎవరో దురాత్ములైన సంస్థానాధిపతులు మాయంతఃపురము నపవాద కళంకితము కావించుటకొఱకు వైద్యవేషధారులై వచ్చిరి.—నీకు వారి యుచ్చారణలో భేదమేమైన గోచరింపలేదా?

బల: [తత్తరముతో] ఏదో కొంచముండినట్లుగనే తోఁచుచున్నది. నాకప్పుడనుమానము తట్టనందువలన అంతగా పరిశీలింపలేదు. కొంత మొగలాయిదేశ స్పర్శ ఉండినట్లుగా భ్రమ.

రాణా: ఆ!—తెలిసినది. ఇదియంతయు ఆ కపటాత్ముఁడు అక్బరు పన్నిన కుట్రవలె నగపడుచున్నది. నన్ను శౌర్యముతో లోఁబఱచుకొనలేక యిట్టి యధమకృత్యమున కొడిగట్టి యుండును—మీరేమి తలంచెదరు?

శ్యామ: మన యూహావలంబనమునకు ఇంకను కొన్ని ఘనిష్టము లైన యాధారములు దొఱకవలయును.

మాధ: ఒకవేళ ప్రభువుగారియూహ సత్యముగనే యుండవచ్చును. మొగలాయివారు ఎట్టి నీచకార్యములకైన సాహసింపఁగలరు.

రాణా: ఆ దుర్వివేకుఁడు ఇట్టి కుతంత్రములవలన నన్ను లోఁబఱచు

కోనఁగలఁడా? అక్కచెలియుండ్రను ఆలుబిడ్డలను మొగలాయి పాదుషాల కర్పించి యీ యపకీర్తి మూల్యముచే నున్నతోద్యోగముల విలిచి నీచ జీవనము సేయుచు చిరంతన యశో విరాజితమైన రాజపుత్ర కులమునకు కళంకము దెచ్చిన మానసింహాదులవంటి పతితుఁడ ననుకొనెనా నన్ను? ఎన్ని ఎన్ని యుపాయములైన పన్నుగాక, కుంభరాణా అగ్బరునకు ప్రాణముతో లొబడఁడు. [బలవంతరావు తట్టు తిరిగి] ఓయీ నిద్రపోతా, నీ యజాగ్రత్త వలన గదా మా యంతఃపురమున కింత యపనింద కలిగినది?

బల: [లేచి, గద్గద స్వరముతో] మహాప్రభూ, అంతఃపురాధికారినౌట నేనే యపరాధిని. వృద్ధుడనౌట బుద్ధిపాటవముకూడ తగ్గిపోవుచున్నది. కన్నులును చక్కగ గనబడవు. నన్నిక నుద్యోగ విముక్తుని గావింపవలయునని ప్రార్థించుచున్నాను.

రాణా: ప్రార్థన మవసరములేకయే నిన్ను పదభ్రష్టుని గావించుచున్నాను; నీవయస్సు, నీస్వామిభక్తియు, నీప్రాణములను దక్కించినవి. వెడలిపొమ్ము.

బల: మన్నింపబడితిని. ధన్యుడను. [తాళములు రాజుముందర పెట్టును.]

రాజసేవ కత్తిపైని సాము! [నిష్క్రమించును.]

సుశీ: [స్వగతము] ఈ ముసలి బాపడు నేయబోయి నెడవు దగిలించుకొన్నాడు. ఆ వాసంతిక మాటవిని నామీద చాడీలు చెప్పినందుకు ఆ వుద్యోగం కాస్తా వూడిపోయింది.

రాణా: మాకు విశ్వాసపాత్రుఁడైన కుమారసింహుని అంతఃపురాధికారినిగా నియమించితిమి. ఉత్తరువు సాదరు చేయించుఁడు.

శ్యామ: చిత్తము. దేవరవారు చాలా న్యాయముగఁ దీర్మానించితిరి. కుమారసింహునకు పసిప్రాయము వాఁడగుటవలన అతని తండ్రి యుద్యోగమును బలవంతరావుగారి కొసఁగఁబడియుండెను. ఇప్పుడు

కుమారసింహుడు యుక్తవయస్కుడు.

సుక్షి: రాణిగా రౌంటిరిగా వుంటూరు. మళ్లీవస్తాను.

[నిష్క్రమించును.]

ద్వార: తలారివాడొకడు ప్రభువులవారి దర్శనానికి కనిపెట్టు కోని వున్నాడు.

శ్యామ: ప్రభువుగారిప్పుడు కార్యాంతర నిమగ్నులు. రేపువచ్చి మనవి చేసికొమ్మనుము.

ద్వార: [నిష్క్రమించి, మరలవచ్చి] వాడిది అగత్యమయిన మనివంట. పెళ్ళాం బిడ్డల నోటికాడ కూడంట.

రాణా: ఏమది? వానిని రమ్మనుము— నాదర్శనమును గోరు వారి నెవ్వరిని ఆటంక పెట్టకుడు. అంతకన్న నాకు ఉత్తమమయిన కార్యమేమున్నది?

శ్యామ: చిత్తము.

[తలారి మురళీదాసు ప్రవేశించును]

మురళిదాసు: మహాప్రభో, నాదిఅగత్యమయిన మనివండి. పెళ్ళాం బిడ్డల నోటికాట కూడండి. [వంగి దణ్ణము పెట్టును.]

శ్యామ: ఏమిరానీమనవి? ఒకటి రెండుమాటలతో విన్నవించుము.

మురళి: చిత్తం మహాప్రభో, యీాయాళపొద్దున, అంటె పొద్దు అల్లాడికెక్కినాక, (నిర్దేశించును) నేనొక బంగారు మోరీ యెత్తుకోని మార్చుకొందామని దునీచంద్ సేట్ దగ్గరకి వెళ్ళినాను. ఆమోరీ తీసుకోని దాని కరీదు పదిరూపాయలవి అయిదు రూపాయలిచ్చి మిగత పైకానికి పదిరోజులు తాళి రమ్మన్నాడండి.

రాణా: కానిమ్ము.

మురళి: ఆపక్కనింగటి సేటు ఆయన కడుపు సల్లంగుంటే—దాని కక్రీదు యిరువయి రూపాయలని చెప్పినాడు. ఆపాట మళ్లీ దునీచందు సేటు దగ్గిరికి పోయి సీపయికంటీసుకొని నా మోరీఅన్నా యియ్యి, లేకుంటే యిరవయి రూపాయలన్నా యియ్యి అని ఒతిమాలినాను. మొండేసుకున్నాను. ఏమిచేసినా నాకోడికి మూడే కాళ్ళంటాడు. సనేమంటే సనేమంటాడు. మోరీయెత్తి తిత్తిలో యేసుకొని పెట్లోపెట్టి బీగంయేసి, మెల్లో యేసుకొన్నాడు. నేను మళ్లీ గట్టిగా అడిగితే నీవిక్కడ అల్లరిచేస్తే దొంగసాత్తని చెప్పి దండాధికారికి పట్టిస్తాను కబర్దారని గుడ్లు మిటకరించాడు: ఆపాట నేను యిదంతా యిన్నపం చేసుకోడానికి దండాధికారిదగ్గిరికి పోయినాను. పోయినపాటనే అక్కడవుండిన నౌకరి నాచేతికి యిసనకఱ్ఱ పట్టిచ్చి ఆయన యాడకో జారుకొన్నాడు. నేను విసుర్తూ మనవి చేసుకొంటూ వుణ్ణాను. అయ్యాగారు మెల్లంగా కన్నుమాల్చినారు. రెండు గెడియలకి మేల్కొని సరే అంతా విన్నానుగాని, దునీచందు నీమీద ఫిర్యాదుచేస్తే అప్పుడు విచారిస్తాము పో అని పంపేశాడు. నా మోరీ యిప్పించేమాట మరిశేపొయ్యాడు.

శ్యామ: నీమనివి యీ మోరీని తిరుగ యిప్పించమనియే కదా.

మురళి: అదేనండి మహాప్రభో.

రాణా: శ్యామలరావుగారూ, చూచితిరా మన పరిపాలనా సౌష్ఠవము, దండనీతి విధానము? ప్రజల మనస్సులే కాదు పాలనా యంత్రము కూడ సంస్కరింపఁ బడవలయును.

శ్యామ: చిత్తము.

రాణా: నీకు మొహారీ యెక్కడిదిరా?

మురళి: నిన్నటిరాత్రి ముసాఫరిఖానా వద్ద గస్తు తిరుగుతుణ్ణాను. నేను అందరి తలారివాళ్ళలాగ రాత్రంతా నిద్రపోయి పొద్దున్నే లేచి కాగడా పట్టుకొని వచ్చేవాణ్ణి కాదండి. గట్టిగా నఖరు చేసుకొని బతికేవాణ్ణి.

రాణా: కానిమ్ము.

మురళి: చిత్తం మహాప్రెభో—ఆ సాలలో యిద్దరు ముసాఫర్లు పండుకోని నిద్రపోతుండినారు. వాళ్ళను లేవగొట్టి మూటముల్లె భద్రమని యెచ్చరించాను. నేసెప్పటికి ప్రతి బాటసారిని కఱ్ఱతో తట్టి లేపి కాఁడా బట్టి చూస్తుంటాను. అందువల్లనే నా ఘారాలో వొక్క దొంగతనమైనా వోలేదండి ధొరగారూ. అదంతా ప్రెభువుల కెరికె,

రాణా: అధిక ప్రసంగము చేయకుము. శీఘ్రముగ ముగించుము.

మురళి: (భయముతో) చిత్తం మహాప్రెభో—మాటా మాటలో మా యింటి మంచీ శెబ్బరా చెప్పుకున్నాను. వాళ్ళలో వొకాయిన నా మీద కనికరంపుట్టి వొక మోరియ్య యినామిచ్చినాడు. ఇంతకంటె చిల్ల పెంకెత్తుగూడా యెత్యాషం జరగలేదంటి ధొరగారు. (దండము పెట్టును.)

రాణా: వారు వైదేశిక యాత్రికులా, బైరాగులా? వారిపై నీ కేమైనా అనమానము తట్టలేదా?

మురళి: వాళ్ళు దొంగల్లాగ లేరండి మహాప్రెభో, పెద్ద పెద్ద నామాలు, తొళిసిపూసల దండలూ చూస్తే భక్తుల్లాగా కనబడ్డారు. నా యంటివాణ్ణి గూడా 'అయ్యా' అని పెద్దమణిశినిలాగా పలకరించారు.

రాణా: అందుచే యుబ్బి తబ్బిబ్బులయి నీయుద్యోగవిధులను మఱచితివా? అడిగినంతనే బంగారు మొహిరీల విసరి పాఱవేయగల సంపన్న యాత్రికులు బిచ్చగాండ్రకయి కట్టింపఁ బడియున్న పాంథశాలలలో నివసింతురా? ఓరీ మూర్ఖుడా, నీ గాడిద బుద్ధిచే మానవాకృతి దూషింపఁ బడినది. (మంత్రులతట్టు తిరిగి) రావుజీ, యీ బాటసారులే యావేషధారి వైద్యులు.

శ్యాము: అట్లే తోచుచున్నది. ఆ దునీచందు శేటును పిలిపించెదము. అతఁడు రత్నవ్యాపారము చేయు గొప్ప సాహుకారు. ఆతని చేత ఈహారమును గూడా మదింపు వేయింపవచ్చును.

రాణా: పిలిపింపుడు.

శ్యామ: ఓకే.

ద్వారపాలకుఁడు: స్వామి.

శ్యామ: నీవు శీఘ్రముగాబోయి దునీచంద్ శేటును రాజాజ్ఞగా పిలిచికొనిరమ్ము. తలారియొద్ద తీసికొనిన మొహరీని గూడ తీసికొని రమ్మనుము.

ద్వార: చిత్తం. (నిష్క్రమించును)

రాణా: మన వేగువారు చాలా ప్రమత్తులయినటుల కనఁబడుచున్నారు లేకయున్న పరదేశీయులు మాఱువేసములతో సంచరించియు, అంతఃపుర మున దారియు తప్పించుకొని పోగలుగుదురా?

శ్యామ: ఈతూరి ప్రమాదమే జరిగినది.

రాణా: తీవ్రముగ నుందలింపుడు.

శ్యామ: చిత్తము.

(దునీచంద్ శేటు ప్రవేశించును)

దునీచంద్ శేటు: తలారి మురళీదాసును చూచి (హాస్యముగ) ఏమిరా యీసంగతి రాజుగారిదాకా తెచ్చావా? ఉండు! ఛదవా. నీసంగతి చెప్పిస్తాను.

మురళి: చూడండి ధొరగారూ, యీ శేటుగారేమంటున్నారో.

దునీ: జయము, జయము ఏలికనాటికి! ధొరగారి వుత్తరువైతే యీ మొహరీ నాదికిస్తానని చెప్తున్నానండి.

మురళి: (స్వగతము) ఆ—వూరికే యిస్తావా, వుంగరాల చేతి మొట్టు దగిలితే పెద్దమణిశి లాగా యిస్తావు.

శ్యామ: నీవుపోయి, నీ నవుకర్ని చూచుకొమ్ము, మేము విచారించి

నీ సొత్తును నీకిప్పించెనము.

మురళి: దయచేయించండి సోమి, పిల్లా జిల్లా గల్లవాణ్ణి.

(దండము పెట్టి, నిష్క్రమించును.)

దునీ: (తిత్తిరుచ్చి విప్పుచు) తమకు బంట్రోతును పంపేటప్పటికే నేను దండాధికారి దర్శనం చెయ్యడానికి సగందూరం వచ్చానండి. నే నబద్ధమాడితే ఆ జవాన్నడగండి. (మొహరి శ్యామలరావు చేతికిచ్చి) ఇది దొంగ సొత్తేనని నాకు చాలా అనుమానం తట్టింది. అంట్లాటి సొత్తులను కొనవలెనంటె నాకు మహా పెద్ద భయమండి.

శ్యామ: (పరిశీలించి) ప్రభువుగారు దీనిని చిత్తగింపుడు: ఇది మొగలాయి నాణెము.

రాణా: (పరికించి) అవును! ఆవేషధారులు కూడ మొగలాయి రాజ్యమునకు సంబంధించినవారె.

దునీ: (భయముతో) ఇంకే వేషధారులు మాదుకాణానికి దొంగ సొత్తులు తేలేదండి. కర్పూరం వెలిగించి ఆర్పమన్నా ఆర్పుతాను.

శ్యామ: శేటుగారూ, దొరగారు మీా పెద్దమనిషితనమును అనుమానింపలేదు. ఈ వజ్రాహారమునకు మదింపు వేయుడు.

దునీ: (హారమును తీసికొని ఉత్తరీయపు చెఱంగుతో దానిరుద్దుచు) నేను ధర నేస్తే త్రాసులో పెట్టి తూచినట్లు సరిపోతుంది. (పరికించి ఆశ్చర్యముతో) ఈ హారము నే నిదివరకు చూచినదేనండి. కాశ్మీరదేశవర్తకుడు సంవత్సరము క్రిందట పదిలక్షల రూపాయలకు అగ్బరు చక్రవర్తి గారికి అమ్మినాడు.

రాణా: (చివుక్కునలేచి) ఏమంటివి? అగ్బరుకా?

దునీ: (తత్తరముతో స్వగతము) కొంపమునిగినట్లుంది! (ప్రకాశముగ) పరధ్యాన్నంమీాద యేమొ అన్నాను.

రాణా: (ఉద్రేకముతో శేటు భుజము పట్టుకొని) యథార్థము

చెప్పుము! సంవత్సరము క్రిందట అగ్బరు ఈహారమును కొనియుండెనా?

దునీ: ఇటువంటిదానివలె వుండినదేదాని, అయితే యిదౌనో కాదో నేను నిర్ణయించి చెప్పడానికి జ్ఞప్తిచాలదండి మహాప్రభో.

మాధ: నిజముచెప్పుము; అందువలన నీకేమి యపాయము లేదు.

దునీ: (అనుమానించుచు) ముప్పాతికా మూడువీసాలా మూడు పీరలు ఆ హారం మాదిరిగానే వుండినట్లు— తోస్తుందండి ప్రభో.

రాణా: (కేటుభుజము వదలి) సత్యము బయటబడినది. అమాత్యులారా, యింకను మీకు ఘనిష్టములైన యథార్థములు కావలయునా? ఆ దురాత్ముడగునైన అగ్బరే మాఱువేసమున మాయంతఃపురముఁ జొచ్చెననుట కింకను సందియము గలదా? కుంభరాణా బ్రతికి యుండఁగనే తన యంతఃపురమున నింతటి యన్యాయము జరుగునా? (కలుపక్కల చూచి) ఆదాసి యెచ్చటకు పారిపోయినది?—అంతఃపురములో నొళ్ళు లేనిదే యితరు డింతటి సాహస కార్యమున కియ్యకొనునా? పూజకను నెపమున కోరినప్పుడెల్ల మీరా కృష్ణమందిరమునకు పోవుచుండెను. యాత్రికుల వేషము ధరించి అగ్బరు అప్పుడప్పుడు ఆ మందిరమునకు వచ్చుచుండెఁ గాఁబోలు! ఆ కపట వలి యంతఃపురమున బంధింపఁ బడుట యెఱింగి వైద్యవేషధారులయి వారు వచ్చియుందురు.

శ్యామ: నాబుద్ధి సంశయాందోళితమైనది. ఎటు నిర్ణయించుటకును వీలు కాకున్నది.

మాధ: రాణిగారిట్టి నింద కతీతులు.

రాణా: (రేగుచున్న కోపము బిగబట్టుకొనుచు) ఏమీ? రాణిగారు ఆకసము బొంద చేసికొని క్రిందికి నూడిపడిరా? ఏల మీకింకను సందేహము? అది యేమిబుద్ధి? మీ ముందు మట్టిబొమ్మను జేసి పెట్టినఁగాని యథార్థము నూహింపలేరా?—ఆ దాసి యెక్కడ?

(భయముతో సుశీల ప్రవేశించును.)

రాణా: ఓసీ, ఆ వైద్యులు వచ్చినప్పుడు నీ వంతఃపురమున నుంటివా?

సుశీ: (గొణుగుచు) వున్నానండి.

రాణా: మీరా ఆ వైద్యులతో నేమైన మాటలాడినదా?

సుశీ: అమ్మగారు ముందటి మాదిరిగా నే మాటాడుకుంటూ వున్నారు. వైద్యులను చూచి అమ్మగారు "వచ్చితివా, నన్ను తీసికొనిపొమ్ము, ఎంత కాలము వేచివుండును" అని ఏడుకుంటూ వున్నది.

రాణా: ఆఁ? (క్రోధమూర్తియగును)

సుశీ: అమ్మగారితో గూడా రాత్రంతా మేల్కొనుండి అప్పుడే తెలియకుండా కన్నుమూల్చినాను.

రాణా: (కోపముతో) అమ్మగారు— అమ్మగారు— ఆ అమ్మ గారిని నిన్ను ఒక్క త్రాటనే యురివేయించెదను. నీకంతలోనే నొడలు తెలియని నిద్రవచ్చెనా? దీని నిద్రమత్తు వదలునట్లు గుఱ్ఱపు కమిచీతో మేలుకొల్పుడు.

సుశీ: (దుఃఖముతో) ఈ తప్పు మన్నించండి దొరగారు. బుద్ధి గెడ్డిదిని నిద్రబోయ్యాను.

(బంట్రోతు నెట్టుకొనిపోవును)

శ్యామ: మహాప్రభూ, యిట్టి సందర్భముల తొందరపాటు తగదు. ఆ తెలివితక్కువ దాసి చెప్పిన తబ్బిబ్బు మాటల నాధారము చేసికొని మీ సందేహమును బలపఱచుకొనఁ బోకుఁడు. అది నిద్రమత్తున నుండి పూర్వాపరముల నెఱుంగక అసంగతముగ కొన్ని మాటలు చెప్పెను.

రాణా: శ్యామలరావ్, మీ సదుద్దేశము ప్రశంసనీయము. కాని,

సదుద్దేశ్యములు అపరాధ కళంకమును తుడిచివేయఁజాలవు. ఇఁక నేను బూటకపు సమాధానములు నమ్మను, ఇదివరకు నా యనుమానము నిర్హేతుక మని తలఁచుచుంటిని. సందేహ కళంకదూరమైన నా యభిప్రాయము నణఁగద్రొక్కి నిష్పక్షపాత బుద్ధితో అన్యూనమైన విషయ పరిశీలనము గావించితిని ఇప్పుడంతయు స్పష్టమైనది.

శ్యామ: ప్రథమ విచారణయందు దోషములని తేలినవి కొన్ని పునర్విచారణయందు నిర్దోషములని నిరూపింపఁ బడవచ్చును. మేఘాచ్ఛన్నమైన యాకాశము ఒక్క నిమిషాన మేఘ నిర్ముక్త మగుట లేదా?

రాణా: మీ కవితా ప్రియత్వము మన్నింపఁ దగినది.

శ్యామ: దేవరవారు నా మనవిని తుదివఱకు చిత్తగింపుడు:— అగ్బరు చక్రవర్తి మారువేసమున మన యంతఃపురము జొచ్చినది నిశ్చయము. అది అంతఃపుర ధర్మమునకు కేవలము విరుద్ధము.

మాధ: నింద్యమును.

శ్యామ: నింద్యమే, కాని!—

రాణా: (విసుగుతో) కాని, ఏమి?

శ్యామ: కొంచెము ఓర్పు వహింపుఁడు.

రాణా: నిరర్థక కాలయాపనము!

శ్యామ: అయినను ఇచ్చట కార్యోద్దేశము ముఖ్యముగ గమనింపఁ దగిన విషయము. రాణిగారు సర్వభోగములఁ బరిత్యజించి, వైరాగ్యమూని నిరంతరము శ్రీకృష్ణ పదధ్యాన పరాయణులై కాలము గడుపుచున్నది. ఆమె భక్తురాలను కీర్తి దేశమంతట వ్యాపించియున్నది, ఆమెను దర్శించుటకు వేనవేలుగ భక్తులు వచ్చుచుందురు.

రాణా: ఇంతకు మీ మాటలలో సూచించునదేమనఁగా, మీరా యొక లోకాతీతయైన భక్తురాలు, అగ్బరు లోకాతీతుఁడైన పరమభాగవత

తో త్తముఁడు, మోక్షార్థియై భక్తిభావనతో ఆతఁడు మీరాను సేవింపవచ్చెను. ఇంతియేనా?

శ్యామ: చిత్తము.

రాణా: చక్కఁగా నున్నదీ విషయకల్పనము! విపరీత వ్యాఖ్యానమునకు కూడ నొక హద్దుండవలయును. ఆత్మవంచనమునకు పరస్పర ప్రతారణమున కిచ్చుట నవకాశము లేదు. నావివేకమును మీరనుమానించుచున్నట్లున్నది. నేను పసిపాపనుగాను (ఉద్రేకముతో) నేను తిరస్కరింపఁబడితిని. వంచింపఁబడితిని. నాబలము, నాశౌర్యము, నాయభిమానము, నాగౌరవము-తుదకు నాస్థితియే ధిక్కరింపఁబడినది, తృణీకరింపఁబడినది. పట్టపగలే నా యంతఃపురము గణికా మందిరమైనది. ఇఁక నేమి కావలయును?

మంత్రులు: రామ! రామ! పాపము శాంతిల్లుఁగాక!

రాణా: (దుఃఖగద్గద స్వరముతో) నాయాశాలేశముకూడ భగ్నమై పోయినది. (మీరాబాయి నుద్దేశించి) మీరా, ఇఁక నీవు నాప్రేమకుఁ బాత్రమవుకావు. నా సంసారము నిస్సారమైనది. సుఖస్వప్నము అతర్కితముగ భిన్నమైనది. మీరా, నీవు చావవలయును! చావవలయును!

శ్యామ: (తత్తరముతో) మహాప్రభూ,— ఏమి నిర్ణయించితిరి. ఘోరము! ఘోరము! ఈ తొందర పాటునకుఁ బశ్చాత్తప్తులు కాఁగలరు. వెనుక చింతించుటకంటె ముందుజాగ్రత మేలు. కోపోద్రిక్త మానసులయి సత్యము తెలుసుకొనఁజాలకున్నారు.

రాణా: దుర్బల హృదయులైతె మీరు సత్యము నెదుర్కొన భయపడుచున్నారు. మీరా భక్తురాలను మీ దురభిప్రాయము సత్య సందర్శనమున కడ్డుపడుచున్నది. ఆ మాయలాడి రక్తపాతమునఁగాక యీ యపయశో మాలిన్యము సమ్మార్జితముకాదు.

మాధ: హరి! హరి! కొంచెము తడవిండు. నిజము నిలుకడమీఁద తేలఁగలదు.

రాణా: కాలము జరుగుకొలఁది దాంపత్య ప్రేమ విడంబించి విధి నిర్వర్తనమునందు అసమర్థుఁడను కావచ్చును.

శ్యామ: నా చిన్న మనవి యాలకింపుఁడు. ఈ విషయమును గుఱించి రాణిగారేమి సమాధానము చెప్పికొందురో తెలిసికొనవలయును.

మాధ: అవును. అపరాధిని విచారింపక యెంత యల్పదండనము విధించినను అది న్యాయము గాదు.

రాణా: నాకుఁ దెలిసి నేనెవ్వరికి నన్యాయ మొనరింపను. ఇంతపఁ దెగించిన సాహసవతి తన తప్పుల నొప్పుకొనక పోవునా? అయినను కనుగొం దము. పిలిపింపుఁడు.

శ్యామ: రాణిగారు పట్టమహిషి!

రాణా: (కోపముతో) ఇంకను పట్ట మహిషియా?

శ్యామ: దేవరవారు పట్టభద్రులై యున్నంతపఱకును.

రాణా: (విసుగుతో) నాసంకల్పము నాటంక పెట్టుటకు మీరు పండితులు. నే నిప్పుడేమి చేయవలయు?

శ్యామ: అంతఃపురమునకు పోయి రాణిగారిని విచారింపవలయును.

రాణా: (లేచి కొంతదూరము పోయి, వెనుకకు మరలి కోపముతో) ఆ పాపిష్టురాలి మొగము నే నింకఁ జూడనొల్లను. (కూర్చుండును)

శ్యామ: అట్లయిన నెవరినైన నియోగింపుఁడు.

రాణా: నే నెవ్వరిని విశ్వసింపఁ జాలను. నేనే పోయి విచారించె దను. ఇప్పుడు నేను భర్తను గాను. న్యాయాధిపతిని. (లేచును.)

శ్యామ: మాకు సెలవిండు. మరల మాపై మీకు నమ్మకము కలిగి నప్పుడు పిలిపింపుఁడు.

రాణా: (వినిపించుకొనక నిష్క్రమించును.)

మాధ: రాజు తననే తాను నమ్మలేఁడు. ఇఁక నితరులను నమ్మ టెట్లు?

శ్యామ: అయినను ఈ సమిష్టినింత యసహ్యము. మన జీవిత మంతయు ప్రభువు శ్రేయోభి వృద్ధులకు ధారవోసితిమి! అందుకు ప్రతి బహుమాన మేమి?

మాధ: అవిశ్వాసనీయుల మగుట!

శ్యామ: మరల రాజమందిరమునకు వచ్చుటకుఁ బూర్వము మన కర్తవ్యమును నిశ్చయించుకొనవలయును. మొదటినుండియు రాజు స్వభావము మన మెఱుఁగుదుము. అనురాగముగాని విరాగముగాని అతిగాఢము; భావోద్రేకము కలవాఁడు. వదలక పట్టుపట్టి తన యభిమతము నెగ్గించుకొనును.

మాధ: చాలవఱకు న్యాయబుద్ధియుఁ గలదు.

శ్యామ: కలదు; కాని, న్యాయబుద్ధియె తప్పుదారిపట్టి అందుకు దృఢ సంకల్పము తోడ్పడు నెడల గుణము విషమించి యవగుణ మగును. ఒకవేళ ఆశ్రయనాశనమును గావచ్చును.

మాధ: మనచేతనైనంతవఱకు విప్పి చెప్పితిమి. మన విధి మనః పూర్వకముగ నిర్వర్తించితిమి. రాజుగారి యకార్యమునందు మనము భాగస్వాములము కాము. ఇఁకమీఁది కర్తవ్యము మీరే నిశ్చయింపవలయును.

శ్యామ: భాగస్వాములము గాము గదాయని తృప్తిపడి యుండ కూడదు. పవిత్రశీలయగు రాణిగారుఁ రక్షింపఁ బడవలయును.

మాధ: అవును. మా మంత్ర ప్రయోగమునకు అవకాశ మేర్పడినది.

శ్యామ: సైన్యాధిపతి మన యభిప్రాయమునకు విరుద్ధుఁ డయ్యెనేని అతని నెట్లయిన మనప్రక్కకుఁ ద్రిప్పుకొనవలయును.

మాధ: అది చాల ముఖ్యము.

శ్యామ: రాణిగారిని సంరక్షించుట కొఱకు రాణాగారిని తిరస్క-

రింపవలసి వచ్చినను అందుకు మనము సంసిద్ధులమై యుండవలయును.

మాధ: నేను మిమ్మనుసరించెదను;—కాని, కుమారసింహుఁడు?

శ్యామ: ఆతఁడు రాజభక్తి యంత్రము, ధర్మమైనను అధర్మమైనను రాజాజ్ఞ నెరవేర్చును. మన నిర్ణయ మతనికి తెలియకూడదు.

మాధ: అట్లే:

(ఇరువురు నిష్క్రమింతురు.)

స్థలము ౮ : రాజమందిరము.

(రాజు ఖిన్నమానసుండై, సోఫాపై కూర్చుండి యుండును)

రాణా: ఇంతవఱకె యీ యపవాదము నగర మెల్లెడల మాఱు మ్రోగుచుండును. పనిపాటులేని సోమరిపోతులు రచ్చకొట్టములలోఁ గూర్చుండి గోరంత కింవదంతిని కొండంత సత్యముగ నెంచి వితర్కించుచు, ఆనందించుచు ప్రొద్దు పుచ్చుకొనుచుందురు కాబోలు! ఇంకను ఆ కళంక వతిని బ్రతుకనిచ్చి నందులకు రాజపుత్రయువకులు నన్ను దూషించుచుం దురు. నా బ్రతుకు నగుఁబాట్ల పాలైనది.—ఎంత సాహసవతి! తన దుష్కార్యమును గప్పిపుచ్చుటకు అసత్యమాడుచున్నది!

(మంత్రులు ప్రవేశింతురు.)

రాణా: [చిత్తోద్వేగము నడచుకొని] అమాత్యులారా, మీరా ఒక దేవత యనియు, సత్యవ్రత యనియు; మీరు విశ్వసించి యుంటిరి. మీ విశ్వాసము మూఢభక్తి యనియు అస్థానికమనియు ఆ దుశ్చరిత యొక్క యసత్య వాదనమె నిరూపించుచున్నది— వేయినోళ్ళ ఘోషించుచున్నది.

శ్యామ: రాణిగారేమి చెప్పిరి?

రాణా: పూజ్యురాలైన మీరాణిగారు అంతఃపురమునకు నిన్న వైద్యులెవ్వరును వచ్చియుండలేదన్న సెలవిచ్చిరి.

మాధ: అది యెట్లు?

రాణా: ఎట్లో బుద్ధిమంతులు మీరే యోచింపుఁడు.

మాధ: (శంఖయముగ) రాణిగారేల యబద్ధ మాడవలయును?

రాణా: ఏలనో కనుగొందు. ఇప్పటికైనఁ దెలియవచ్చినదా మీ రాణిగారి పూజ్య ప్రవర్తనము?

శ్యామ: [ఆలోచించి] మహాప్రభూ, రాణిగా రేమియు నసత్య మాడలేదు. వైద్యులు వచ్చిన సంగతియే యామె యెఱిఁగియుండదు:

రాణా: శ్యామలరావ్, మంచి పూఁతమాటలు! మీరా ప్రాణ రక్షణోద్యమము ప్రశంసనీయమైనను మాకు గల గౌరవమును బలి యీయ నెంచుట నింద్యము.

శ్యామ, పరాభిప్రాయమునించుక సహించుఁడు. నిజము తేలఁ గలదు. భక్తిపరవశురాలైన రాణిగారికి వైద్యులు వచ్చునప్పటికి నిహలోక జ్ఞానమంతరించి యుండినది.

మాధ: ఉండవచ్చును.

రాణా: [గంభీరముగ] నా యధికారము నెల్లిదము సేయుటకు మీరు కృతనిశ్చయులైనట్లున్నది.—కానిండు.

శ్యామ: తప్పదలఁచితిరి. మేము న్యాయైక పక్షపాతులము. నిరంతరమును దేవరి వారి మేలుగోరు మంత్రులము. మా విధిని నిర్వర్తించుచున్నాము.

రాణా: ఏల యీ వ్యర్థప్రసంగము? నానమ్మకము అవిచార మూలకముగాదు. సత్యము నూహించితిని. నిజ మెఱిఁగిన వెనుక నా కర్తవ్యమును అనుకూలముగ మఱచునంతటి భీరువును గాను—స్వార్థపరుఁడనూ గాను. నా సంకల్పము న్యాయము. నా న్యాయసంకల్పము శాసనము. నా శాసనము పొల్లుపోవక కొనసాఁగి తీఱవలయును.

శ్యామ: మీ యాజ్ఞ కేవలము ధర్మబాహ్యము. మా యంతరాత్మకు విరుద్ధమైన కార్యము మేము చేయజాలము. మమ్ము నుద్యోగ విముక్తులను గావింపుడు.

రాణా: [ఆశ్చర్య కోపములతో స్తంభితుఁడై చూచి] ఏమీ?—

నాయాజ్ఞను మీఱు పల్కుటయా?—మీకు మతిభ్రమణము కలిగినదా? లేక నేను కుంభరాణా యను సంగతి మఱచితిరా? మిమ్ము పదభ్రష్టుల గావించు టయే గాక వన్యశిలయొద్దను మరణదండనము మీ వెనువెంట నంటివచ్చును పొండు. మీ సర్వస్వము మా సైన్యాధిపతి జప్తి చేసి కోశాగారమున కర్పించును.

వ్యాసు: సత్యమేవ జయతి. [నిష్క్రమించును]

మాధ: [అనుసరించును]

రాణా: [క్రోధముతో] పాదాక్రాంతములైన రాజద్రోహ పిండములు మహావిద్రోహులైనవి—ద్రోహులు—తేనెపూసిన కత్తులు—వట్టిపడి యేటి పుట్టి ముంచు పాతకులు—వారికి చెడు కాలమునకు బుద్ధి పెడదారి పట్టినది కాంబోలు! ఏమి వారి అపూర్వ పరివర్తనము!—ఓరీ.

భటుడు: స్వామి—

రాణా! పరుగెత్తుము. పొమ్ము. మా సేనాధిపతిని పిలుచుకొనిరమ్ము.

భటుడు: ఆజ్ఞ. [నిష్క్రమించును.]

రాణా: [రౌద్రచిత్తుఁడై అటునిటు తిరుగుచు] ఈ యమాత్యుల విపరీత ప్రవర్తనము నాకు బోధపడకున్నది. నన్ను ప్రతిఘటించుటకుఁ దగిన ధైర్యము వారికెట్లు వచ్చెను? అ! యీ ధిక్కారము నేను సహింపఁజాలను.

[సేనాధిపతి ప్రవేశించును]

సేనాధిపతి: జయము, జయము!

రాణా: ధర్మసింహా, నీవు గుఱ్ఱపు రౌతుల వెంటఁబెట్టుకొనిపోయి అమాత్యుల భవనములను ముట్టడించి. వారి స్థిర చరాస్తులను జప్తిచేసి కోశాధిపతి యాధీనము చేయుము. వారిరువురకు మరణదండనము విధించితిని. ఆజ్ఞాపత్రముగొని దానిని నిర్వహింపుము.

సేనా: [ఆశ్చర్యముతో] మరణ దండనమా! ఎందులకు?

రాణా: [కోపముతో] ఏమీ? యీ యాజ్ఞా విసర్జన మహామారి యందఱకు వ్యాపించినట్లున్నది!—అది నా యుత్తరువు.

సేనా: అమాత్యు లంతటి యపరాధ మేమి చేసిరి?

రాణా: [కోపము నదుముకొనుచు] ఆ విచారము నీ కనవసరము. నా పనుపు సేయుము, పొమ్ము.

సేనా: నిరపరాధులను నేను హత్య చేయజాలను.

రాణా: ఇది హత్య కాదు. దండనము.

సేనా: నిర్హేతుకమైన దండనము బలత్కార హత్య.

రాణా: [విసుగుతో] ఇంక వేఱేమి హేతువు కావలయును? సతీత్వమర్యాదను అతిక్రమించిన మీరాకు మరణశిక్ష విధించితిని. అమాత్యులు నాయాజ్ఞను తిరస్కరించిరి.

సేనా: అపరాధ మొనరించినది అగ్నుడు, ఆతఁడు దండ్యుఁడు.

రాణా: [కోపముతో] నీవు నాకు ధర్మోపదేశము చేయునంతటి పండితుఁడవైతివా? అమాత్యులయొద్ద శిక్షపొందితివా?

సేనా: అపరాధులే దండ్యులగుట న్యాయమని మనవి చేసితిని.

రాణా: ఇరువురును దండ్యులె. ఆ అగ్నుని మాత్రము వదలితి నను కొంటివా? ఆ దురాత్ముని రక్తపూరము మా యంతఃపురమునఁ జల్లించి అంటు వాపెదను. మీరాను శిక్షింపనిదే లోకము సంతృప్తిపడదు—ఈ యనవసర కాలయాపన మెందుకు?—నాయాజ్ఞను నిర్వహించెదవా? లేదా?—ఒక్క మాట.

సేనా: సంగ్రామభూముల విరోధికంఠ నాళముల నిష్కరుణముగ చెండాడితిఁగాని, ఎన్నడును నిరపరాధులను హత్యగావించి యెఱుఁగను. మీరు నన్ను నిర్బంధించుదురేని ఇదిగో! నా యధికార చిహ్నమునకు మీకు సమర్పించుచున్నాను [కత్తిని రాజుపాదములకడ వైచి నిష్క్రమించును.]

రాణా: [కోపస్తంభితుఁడై అట్టె కొంతవడిగ చూచి] ఆ!—వీరంద ఱకు సంఘాతమరణము విధింపవలయును.—అందఱు స్వామిద్రోహులు—ఈవిప్లవకారులు నా నీడయందె పన్నాగెంపుచున్న యీకుట్రను నేను శంకింప లేకపోయితిని. అందఱు లంచగొండెలు. అప్పుడునే లంచములను దీసికొని నా యుప్పుపులుసునకు ద్రోహము చేసిరి!—వీరిని ముక్కలుముక్కలుగ తఱిగించి గ్రద్దలకు వెదచల్లించినను నాకసి దీఱదు.—ఎవఁడురా అక్కడ? [పలుకరు]

[అటునిటు నాలుగుదిక్కుల తిరుగును] ఓరీ— [పలుకరు]— ఏమీ? ద్వారపాలకుఁడును లేఁడా? నా జీవితమునందెప్పుడును ఇటువంటి యాజ్ఞా తృణీకరణము ననుభవించి యుండలేదు.—నా కన్నులయెదుటనే నా పాల నాదండము భగ్నమైపోయినదా? ఈధిక్కార మసహ్యము! ఉదయపూర్ రాజ్యాధిపతి ఒక్క క్షణములో నిస్సహాయుఁడయ్యెనా?—ఇది స్వప్నము కాదుకదా! [కలయఁజూచి] ఆహా! యిది నగ్న సత్యము!—కుమార సింహా, నీవును విశ్వాసఘాతుకుఁడవైతివా?

[కుమారసింహుఁడు ప్రవేశించును.]

కుమారసింహుఁడు: మహాప్రభూ, నేను విశ్వాస ఘాతకుఁడను గాను. స్వామి యాజ్ఞకై వేచియున్నాను.

రాణా: [ఆతురతతో కౌఁగిలించుకొని] కుమారా, నీవొక్కఁడవే నాకు స్నేహాస్పదుఁడవు. తక్కినవారలందఱు విప్లవకారులు. స్వామి ద్రోహులు. అమాత్యులతోడ నందఱును వెడలిపోయిరా? ఇది దీర్ఘాలోచితమైన కుట్రగానున్నది. వారి కంత పలుకుబడియుండుట యెప్పటికైన నపాయకరమె.

కుమా: రాణిగారిపై ఆబాల వృద్ధముగ నందఱికిని భక్తి విశ్వాసములు కలవు. ప్రజలును అట్టివారె. దివాణమున నుండిన ఎవ్వరైన మీ యాజ్ఞను నిర్వర్తింపవలసి వచ్చునేమో యని యందఱు వెడలిపోయిరి.

రాణా: నా ప్రజలు నన్ను త్యజించిరా?

కుమా: రాణిగారిని విశ్వసించుచున్నారు.

రాణా: నా సైన్యములు?

కుమా: రాణిగారి సతీత్వము ననుమానింపవు.

రాణా: [యోచనా మగ్నముగ] అమాత్యులు, ప్రజలు, సైన్యములు మీరా సతీత్వము సంశయింపరు!—నేనే మై న పొరపడితినా?

కుమా: ఎట్టి వివేకవంతులైనను పొరపడుట కలదు.

రాణా: [యోచించుచు హఠాత్తుగ తలయెత్తిచూచి] కుమారా, నేను పొరపడలేదు. న్యాయమని నాకు నాకు తోఁచినయెడల ప్రపంచమునకు ప్రతి స్పర్ధిగ నైన నిలువఁగలను—లోకులు మూఢభక్తులు, గతానుగతికులు; అమాత్యులు దుర్బల హృదయులు, సైనికులు వివేక శూన్యులు. ప్రత్యక్ష సాక్ష్యము మీరా యపరాధమును నిరూపించుచున్నది.—ఇపుడేమి కర్తవ్యము?—ఎవ్వరును లేరా?

కుమా: రాజప్రసాద మంతయు నంధకార కులాయముగా నున్నది.

రాణా: [కోపముతో] మీరా రక్తజ్వాలలతో మన ప్రాసాదము మరల సుప్రదీప్తము గాఁగలదు. కుమారా, నీవు విశ్వాసపాత్రుఁడవని నే నెఱుంగుదును: నా యాజ్ఞను నిర్వహింపుము. నీవే నాఁకు గడపటి పట్టు గొమ్మవు. మీరాకు మరణదండన పత్రమును వ్రాసితెమ్ము.

కుమా: రాణిగారిని శిరచ్ఛేదన మొనరించుట కొక్క కటికవాఁడైన నొప్పుకొనఁడు.

రాణా: నీవో—

కుమా: [వెఱుగుపడి ఒకయడుగు వెనుకకు పెట్టుచు] నేనా?—

రాణా: అట్లయిన మీరాయె స్వప్రాణ హంతకి కావలయును. అటులనే వ్రాసితెమ్ము.

కుమా: [స్వగతము] రాజాజ్ఞ అనుల్లంఘనీయము.

[నిష్క్రమించును.]

రాణా: [సంక్షుబ్ధ చిత్తుఁడై గద్గదస్వరముతో] మీరా, నీవు చావ వలయునా? నీకీ దుర్బుద్ధి పుట్టుకయున్న నీవిట్టి చావు చావవుగదా! భర్తయే భార్యకు మరణదండనము విధించుట! హా! ప్రళయం కరోద్యోగము. అస హాయమైన మానసిక సంఘర్షణము!— నేను రాక్షసుఁడను.—

[దుఃఖించును.]

[ఇంతలో కుమారసింహుఁడు ఆజ్ఞాపత్రము వ్రాసికొని తెచ్చి, నిలుచుండి వేచియుండును]

రాణా: [కొంతసేపటికి తలయెత్తి, స్వప్నములో వలె] తెచ్చి తివా?

కుమా: [ఆజ్ఞాపత్రమును చేతికిచ్చును.]

రాణా: [చేవ్రాలు చేయఁబోవునప్పుడు, చేయి వడఁకును, కొన్ని యక్షరములు వ్రాసి నిలుపును. ఎట్లో చేవ్రాలు పూర్తి చేయును.] ఈ పత్రికను మీరాహస్తమునఁ బెట్టుము. ఎంత వేడికొన్నను నా దర్శన మిప్పింపకుము. ఆ కాంత ప్రాణపరిత్యాగము గావించుకొనునంతవఱకు నీ వంగరక్షకుఁడవుగ నుండుము. పొమ్ము.

కుమా: [స్వగతము] అకటా! నే నీ సతీతిలకముయొక్క యాత్మ హత్యకు సాక్షిగ నుండవలయునా? ఘోరము! ఘోరము!

[నిష్క్రమింపఁబోవును.]

రాణా: ఏదీ, పత్రిక నిటు దెమ్ము. చక్కగ చేవ్రాలు చేసితినో లేదో చూతము.

కుమా: [ఇచ్చును.]

రాణా: [పత్రికను చూచిచూచి యొక్క బాష్పకణము రాల్చి, కుమారసింహుని చేతికిచ్చును.]

కుమా: [నిష్క్రమించును.]

రాణా: [మిక్కిలి గద్గదస్వరముతో] మీరా, నీ యపరాధమునకు మరణమునకన్న నల్పదండనము వేయఁబొందులేదు. ఇంకొక్క నిమిషములో చిరపరిచితమైన నీ మోహనస్వరూపము, ఏడెనిమిది సంవత్సరములు నా జీవితమున కత్యంతసంప్రసక్తమైన నీ ముఖేందుబింబము, మర్త్యలోకమునుండి సమ్మార్జితము కాఁగలదు. నా యాశలు నిరాశలైనవి. నా సంసారము నిస్సారముగు పరిణతమైనది.— మీరా,... చచ్చితివి... చచ్చితివి...

[సోఫాలో నొరగబడును.]

[తెర జారును.]

స్థలము ౨: యమునానదికిఁ బోవుమార్గము

[చీఁకటి. అప్పుడప్పుడు మెఱయుచుండును. అగ్బరు తాన్‌సేనులు యాత్రికుల వేషములతో ప్రవేశింతురు]

తాన్‌సేను: నేనెంత బ్రతిమాలుకొన్నను వినకున్నారు. మూడు దినములనుండియు మనము మాఱువేసములతో ఉదయపురమునను న్నాము. ఇచ్చట మనము నిస్సహాయులము. మన యునికి రాణా యెఱింగిన ప్రాణములతో మన శరీరములు ఢిల్లీకి పోవు. భారతసామ్రాజ్యము మీ పరిపాలనమున సుఖించుచున్నది. అట్టి మీ యమూల్య జీవితమును ప్రతి నిమిషమునందును అపాయమున కగ్గముసేయుట భావ్యముకాదు. ఇప్పుడే కదలుదము రండు.

అగ్బరు: తాన్‌సేన్, నే నధఃపతితుఁడను. ఉత్సాహముచే దీర్ఘాలోచనము సేయనేరక మీరాబాయిని అంతఃపురమున దర్శించితిమి. అంతఁబోక యానంద జడచిత్తుఁడనై వివేక శూన్యుఁడనై, ఆమెకు వజ్రహారమును సమర్పించితిని. అదియె యా పరమ పావన చరిత్ర మరణదండనమునకు హేతువయ్యెను. ఈ ఘోరపాతకమునుండి నే నెట్లు విముక్తుఁడను కాఁగలను. ఇందుకేమైన ప్రాయశ్చిత్తము కలదా? నా సింహాసనమైనను లేక నా ప్రాణమైనను సమర్పించి యీ పాపమును బాపుకొనఁ గలిగినయెడల నే నందుకు సంసిద్ధుఁడను.

తాన్: అంతయు దైవికముగ జరిగినది. దైవేచ్ఛకు మానవుఁడు ప్రతికూల కల్పనము చేయఁజాలఁడు.

అగ్బ: అది దైవేచ్ఛయే యగునుగాక! ఆదైవము మనయెడలఁ బ్రతికూలము. మాఱువేసములతోఁ బరుల యంతఃపురముఁ జొచ్చితినన్న యపవాదము నా జీవితమునకు కళంక మాపాదించుచున్నది.

తా: మీరాబాయి పావన చరిత్రము లోకు లెల్లఱకు విదితము. సామాన్యములైన యంతఃపుర ధర్మముల మానా వమానముల కతీతురాలైన యా పరమ భక్తురాలియెడఁ జెల్లవు, మీ సదుద్దేశమును ప్రజలు శంకింపరు.

అగ్బ: ఎట్టులో సమాధానపఱచుకొనుటకు మార్గములు కలవు— కాని, మన తొందరపాటునకుఁ బర్యవసాన మేమి? మీరాబాయి హత్య!-- ఇది మరణాంతమువఱకు పీడించు హృదయ శల్యము. ఈ రాత్రియో యామె మరణింపవలయునని వింటిమిగదా!

తా: [ఆలకించి] దారిలో పదశబ్దములు వినవచ్చుచున్నవి.

అగ్బ: [ఆలకించును]

[మీరాబాయియు కొంతదూరమున కుమారసింహుం
డును ప్రవేశింతురు.]

తా: ఏదోయొక స్త్రీవ్యక్తి.

అగ్బ: అమ్మా, మీ రెవ్వరు?

మీరా: పథికురాలను.

అగ్బ: ఎచ్చటికి కేఁగుచున్నారు?

మీరా: బృందావనమునకు.

అగ్బ: ఆదారి తప్పివచ్చితిరి. ఈ త్రోవ యమునానది యొద్దకు పోవును.

మీరా: ఇదియే దగ్గరి మార్గము.

అగ్బ: అడవిదారి ఒంటరిగా పోవుచున్నారు.

మీరా: తోడు లేనివారికిఁ దోడ్పడు బంటు ముందు నడచు చున్నాఁడు.

అగ్ని: చిమ్మచీకటి.

మీరా: ఇనిరాయె యభిసరించుటకుఁ దగిన సమయము.

అగ్ని: నిన్నింత శ్రమ పాలుచేసిన యాకఠిన హృదయుఁ డెవఁడు?

మీరా: నా ప్రాణేశ్వరుఁడు.

అఖిల భూభువన పట్టాభిషిక్తుండయ్యుఁ
బసుల మేఁపుట కిష్టపడియె నెవండు?
బ్రహ్మాండ సంసారా బంధముక్తుండయ్యుఁ
దల్లి బంధములలోఁ దవిలె నెవఁడు?
గోపాంగనా ప్రేమ గోష్ఠీరతుండయ్యు
నిర్మల జ్యోతియై నెగడె నెవఁడు?
నిర్జీవ వేణు ప్రణీత గీతుండయ్యు
బాల నాత్మలా రేపఁజాలె నెవఁడు?
బర్హిపించంబు హారంబట్టు వలువతోడ
విశ్వమోహన మూర్తియై వెలిఁగె నెవఁడు?
అట్టి శ్రీకృష్ణుఁడే నాకు నాత్మవిభుఁడు;
అతని యన్వేషణమె జీవితాంత్య ఫలము!

అగ్ని: ఆ! తల్లీ, ఈ పాతకులను మన్నింపుము.

[ఇరువురు పాదముపై వ్రాలుదురు]

మీరా: అయ్యలారా, లెండు! మీ రెవ్వరు?

అగ్ని: మీ నిర్హేతుక కరుణదరహసమునకుఁ గారకులమైన రాక్షసులము.

కుమారసింహుఁడు: [స్వగతము] హా! అక్బరు పాదుషా! రాణా కెఱింగించెను. [పోఁబోయి] ఆయ్యో! ఆజ్ఞ లేదే! అయినను ఈ వార్త రాణాకు ప్రియముగ నుండవచ్చును. తదయజనదు.

[నిష్క్రమించును]

తార: ఎవరో పరుగెత్తుచున్నటుల కాలిచప్పు డగుచున్నది!

మీరా: పాదుషా, నీవు నాకుఁ బరమ బంధుఁడవు. నీమూలమున నాకు బంధవిముక్తి కలిగినది. నీవు నిమిత్త మాత్రమైన కీలుబొమ్మవు సూత్రధారుఁడు సర్వేశ్వరుఁడు.

అక్బ: తల్లీ, యీ మరణోద్యోగమునుండి విరమింపుము. నా వలన నీవు మరణింప నెలసివచ్చె నన్న దుఃఖము సహింపఁజాలను.

మీరా: పాదుషా, అజ్ఞానలేశము నిన్నింకను ఆవరించియున్నది. పరలోకము భయంకరమను అపోహయు, ఇహలోకముపైఁగల అత్యంత మమతయు మరణమాధుర్యమును విషవంతము చేయుచున్నవి. జీవితము నిరంతర ప్రవాహము—ఆద్యంతములు లేనిది. ఒకచోటి చావు మఱియొక చోటి పుట్టుక. మరణము భౌతికపరిణామము. అనివార్యము. అందుకు చింతయేల?

అక్బ: అమ్మా, మరణ మనివార్యమైన యెడల దానిని జయించుటకు మార్గము లేదా?

మీరా: కలదు, మరణమును చిఱునవ్వుతో నెదుర్కొనుటయే విజయోపాయము....హృదయేశ్వరా,...యిదిగో! వచ్చుచున్నాను. వాఁడు గో! నా మనోవల్లభుఁడు, నన్ను పిలుచుచున్నాఁడు. [కదలును]

అక్బ: [పాదములపైఁ బడి] తల్లీ, మన్నింపుము. నిలువుము నిలువుము!

మీరా: [తొలఁగి] పాదుషా, నన్నంటకుము.

[నిష్క్రమించును]

[నేపథ్యమున మీరాబాయి గీతము పాడుచు పోవుచుండును. ఆగీతము క్రమక్రమముగ సన్నగిల్లును.]

తాన్: మనహృదయము లింకను పరిశుద్ధము కావలయును ?

అగ్ని: ఇదియో కపసార పాట!

తాన్: ఆశక్తిగానము ఆకసమునం దేలిపోవు చున్నట్లున్నది.

అగ్ని: ఆగాన మస్ఫుటమై లయించినది. ఆకటా! మీరాబాయి నీకిక ముక్తిలోకమునఁ జూపలేను.

చిర విరహతాప సంశీర్ణచిత్త, మీరా
యభిసరించుచు నున్నది యాత్మనాథు—

తాన్: నెన్నడో దివ్యపాదోధి నెడసినట్టి
జనకణంబు సంగమ తృష్ణఁ జనెడురీతి.

[తెర జారును.]

స్థలము ౧౦: రాజమందిరము

[రాణా చెదరిన వెంట్రుకలతో ఉద్రిక్తచిత్తుఁడై అటునిటు తిరుగుచుండును]

రాణా: మీరా యింతలోన విషముత్రావియైనను ఉరివేసికొనియైనను లేక యమునలో దూకియైనను ప్రాణపరిత్యాగము గావించుకొనియుండును. ఓసీ, కాంతాపాత్రనిర్వహణముతో నన్ను మోసగించిన పిశాచీ! నీవు యమునలోనే దూకి చావుము. నీ యపయశో మాలిన్యము గుర్తుపరాక ఆ యమునా జల నీలిమములో మిళితమైపోఁగలదు. నీ చిఱునవ్వు గుఱుగున

విషదిగ్ధమగు కోఱల నెట్లు దాఁచుకొని యుంటివి ?-నే నెంతబుద్ధిహీనుఁడను! ఇంకను ఆ కులభ్రష్టవిషయమై చింతించు చున్నాను; దాని మనోహర ప్రతిమను నాహృదయమునుండి బలత్కారముగఁ బెకిలి వైచితిని. కాని మచ్చ మాత్రము మాసిపోదు.

ఒక్క దినములో వార్ధక్యము వచ్చినట్లు తోఁచుచున్నది! నా జీవితపు పునాదియే సడలినట్లు కదలుచున్నది. నేను కుంభరాణాకన్న నన్యుఁడనను భ్రమపుట్టుచున్నది—నాస్మృతి పథమున జీవించియున్న కుంభరాణా, ఇప్పటి నన్ను నీ వేర్కొరింపకుము!—ఆ! గతస్మృతి! ఇది మరణదండనమున కన్న హింసాకరము! ఘోరము!

[కుమారసింహుఁడు ఎగుడూపిరితో పరుగెత్తుకొనివచ్చును]

కుమారసింహుఁడు: అగ్బ్ర రిచ్చటనే యున్నాడు.

రాణా: ఎక్కడ? అంతఃపురములోనా?

కుమా: కాదు. యమునామార్గమున రాణిగాగని నే ననుసరించుచుంటిని.

రాణా: కానిమ్ము, ఒక్కమాటలో చెప్పుము! ఎక్కడ?

కుమా: అచ్చట నొకచోట నిద్దఱు మనుష్యులు ఆమెతో మాటలాడుచుండిరి. వారిలో నొకడు "మీమరణ దండనమునకు కారణమైన రాక్షసులమని చెప్పుచుండెను. నేను పరుగెత్తుకొని వచ్చితిని. అతడే అగ్బరు కావలయు.

రాణా: [కోపముతో] ఆ దుశ్చరితుఁడే అగ్బరు కుమారసింహా, నీ వేల యింత మందబుద్ధివైతివి? ఆ యంతఃపుర ద్రోహి ప్రక్కలో నొక్క కత్తిపోటు పొడిచి యీ సంతోషవార్తను దెచ్చుటకుమాఱు ఊరక యేల వెలనై పరుగెత్తుకొని వచ్చితివి?

కుమా: [చేతులు పిసుగుకొనుచు] ఆజ్ఞ కొఱకు.

రాణా: ఓరి, దుర్బల హృదయుఁడా, కాలు దవ్విలిన విషసర్పమును చూప మెుత్తుట కెవరియాజ్ఞ కావలయును? పొమ్ము! తెప్పపాటులో ఆస్థలము చేరుము. నీ పిడిబాకుతో వాని హృదయమును జీలిచి ఆగ్రక్తపూరములో నీ రుమాలు గుడ్డను తడిపి కొనిరమ్ము. [చేతిగుడ్డను విసరి కుమారసింహునిత్తట్టు పాఱ వేయును; కుమారసింహుఁడు వంగి అందుకొనును]

ఆ దురాత్ముఁడు మీరాను ఢిల్లీకిఁ దీసికొనిపోవుటకు వేచియున్నాఁడు. అదియె వారు నిర్ణయించుకొన్న సంకేతస్థలము—ఇంకను నీ విచ్చట నే యున్నావా? పరుగెత్తుము. ఎగిరిపొమ్ము. [కుమారసింహుఁడు నిష్క్రమించును] పంటయిలుసొచ్చిన కుందేటిని వదలివచ్చితిని.

ఓరీ! పాదుషా, నీకు దగిన శిక్షను నీవు పొందనున్నావు. ప్రాణములతోడ నీవు మగల ఢిల్లికిఁబోవు. ఓ మృత్యుదేవతా, ఈనాఁటిరాత్రి నీకుఁ జేతినిండ పనిదొరికినది. ప్రళయంకర రౌద్ర నృత్యము గావింపుము.

ఆఁ! యిసీ! నేనెంత మందమతిని? ఎంతపొరపడితిని? నాయంతిపురము నారడి పుచ్చి, నా యానంద భాండమును బగులఁదన్ని, మా పవిత్ర వంశ యశమును అపవాద దూషితము గావించి, నన్నిట్లు పిచ్చిబికారిని జేసిన యా నరాధముని ఈ కరవాలమునఁ గ్రుమ్మి యాతని మరణవేదన నా కనులారఁ జూడకున్న నా హృదయ సంతాప మెట్లు తీఱును? అగ్బర్, నీకు మృత్యు వాసన్నము. [ఖడ్గహస్తుఁడై వేగముగ నిష్క్రమించును!]

[యవనిక జాఱును]

స్థలము ౧౧: యమునానది మార్గము

[గాఢాంధకారము. రాణా ఖడ్గ హస్తుఁడై ప్రవేశించును.]

రాణా: ఇదియేనా యమునకుఁ బోవుమార్గము? [నల్లుపక్కలఁ గలయంజూచి] అమావాస్యరాత్రి, కారుమబ్బులు నలుదెసలు నావరించి

యున్నవి. ఈ వృక్షశ్రేణుల క్రింద నాకు నేనే యగపడుటలేదు! చినుకులుం గూడ పుటపుట రాలుచున్నవి. అంతయు న్నాదయమువలె గాఢాంధకార మలీనమై నిశ్శబ్ద సహాధగ నగపడుచున్నది. [ఆలకించి] ఎవరిదా కాలిచప్పుడు? [మరల నాలకించి] కాదు, కాదు. చెట్లయాకులు కదలుచున్నవి. [పరికించి] ఇచ్చట ఎవ్వరును లేరు. వా రింతవఱకే వెడలిపోయి యుందురా? [కొంత పరిక్రమించి] అచ్చట నెదియో యొక యాకృతి కనఁబడుచున్నది. [కాలిచప్పుడు కాకుండ దగ్గఱకుపోయి కత్తితో పొడుచుట నభినయించి] ఓ! తరుకాండము! అగ్బరని భ్రమించితిని!

వెదకుచుండును]

[కుమారసింహుఁడు ఖడ్గహస్తుఁడై ప్రవేశించును.

కుమారసింహుఁడు: [స్వగతము] నే నెచ్చట వెదకినను వారెవ్వరు నగపడలేదు. ఈ చెట్ల నీడలలో దాగుకొని యుందురు. [అటు నిటు పరికించి] అదిగో! చీకటిలో నస్పష్టముగ నటునిటు తిరుగుచున్న వ్యక్తియే అగ్బరు పాదుషా. అతని యీ కత్తిచే నొక్కపోటు పొడిచి నా స్వామి ఋణమును దీర్చుకొందును. [మెల్లగాపోయి పొడిచి] అగ్బర్ పాదుషా, యిది యుదయపూర్ రాజ్యాధిపతి యాజ్ఞ. నీ దుండగమునకు దగిన మరణదండనము—నా స్వామి ఋణము దీర్చుకొంటిని.

రాణా: [తరుకాండమున కానుకొని బాధ నభినయించుచు] అయ్యో! ప్రమాదము! కుమారా, చచ్చితిని, చచ్చితిని.

కుమా: [దుఃఖోద్వేగముతో] హా! స్వామి ఘాతుకుడను. అయ్యో, తండ్రీ, నీ వేల యింతలో నిచ్చటకు వచ్చితివి? హతవిధీ, తలపట్టి యీడ్చుకొని వచ్చితివా? ఈదుఃఖము దుర్భరము. మీ సేవకుడు మిమ్ము ననుసరించుచున్నాడు. [నడుము కట్టులోనున్న ఖడ్గముదూసి పొడుచుకొని] తండ్రీ మన్నింపుము. — విధి— చేష్ట— వి— ధి— చే—ష్ట— [మరణించును]

తారా: [తరుకాండము క్రిందికిజారి] కుమారా, స్వామిభక్తిన కను రూపమె నీ ప్రాణ పరిత్యాగము. ప్రయోజనమేమిని నీపైన ఏల బ్రతుకవు? తలంపని చోటనుండి కులిశాఘాతము! ఎంత ఘటనా వైపరీత్యము.

ఓరీ, అగ్బర్, నీ కింకను మంచి దినములుగలవు; నీవు బ్రతికితివి. నే నిప్పు డశక్తిమంతుఁడను. ఒక్క నిమిషములో మరణింపనున్నాను. కాని, నీకు మాత్రము దండనము తప్పదు. నా యవమానమును కులావమానముగఁ దలంచిన యే రసపుత్ర వీరుఁడైనను నా మనో నిశ్చయమును నెరవేర్పఁ గలఁడు. రక్తజ్వాలాభయంకరమైన నా యభిశాపము పిడుగువలె నీతలపై వ్రేలగలదు.

[అగ్బరు తారా సేనులు ప్రవేశింతురు.]

అగ్బరు: ఎవఁడో వేదనా భరితుఁడు నన్ను నిందించుచున్నాఁడు. [దగ్గటి] అయ్యా. మీ రెవ్వరు? అగ్బరు నేల శపించుచున్నారు?

రాణా: [వేదనా గద్గదస్వరముతో] ఆ పరమపాతకుని నామమును మీ రేల యుచ్చరించెదరు? ఆ మొగలాయి కులకలంకుఁడు నన్నారడిపుచ్చి, నా యిల్లాలిని దొంగిలిచుకొని ఢిల్లికి పాఱిపోవుచున్నాఁడు.

తారా సేన: ఇదియేమి భ్రాంతి?

అగ్బ: మీ కేల యింత దురవస్థ కలిగినది?

రాణా: విపరీత సంఘటనము.

అగ్బ: అగ్బరును చంపింప నెంచి మీ రే చంపఁబడితిరా?

తారా: పాదుషాకు ప్రాణాంతకమైన గండము తప్పినది.

అగ్బ: కుంభ రాణా.

రాణా: నా రాజ్యమున నన్ను పేరుపెట్టిపిలుచు మానవుఁ డెవ్వఁడు?

అగ్బ: అగ్బరు మీ యంతఃపురముఁ జొచ్చినది నిజము. తన జీవితమును పునీతముచేసి కొనుటకై పరమ భక్తురాలైన మీరాబాయిని సంద

ర్థించెను. ఆమె పాదరజః ప్రసాదము యాచించుటకొఱకు సాధారణ ధర్మములు లెక్కసేయక పాదుషా సాహసించెను.

రాణా: [భూమిపైనుండి సగము నిక్కి] ఏమీ? అక్బరు మీరాను మోహింపలేదా?

అక్బ: తల్లి స్తన్యపానము చేయుచున్న పసిబిడ్డకు మోహమంటుగట్టు నీచుడెవ్వఁడుండును?

రాణా: నీవెవ్వఁడవు? అక్బరు సహాయులలో నొక్కఁడవా?

అక్బ: నేనే అక్బరును.

రాణా: [క్రోధముతో] అక్బర్! [దూరముగ పడియుండిన కత్తికయి చేయి తడవును.]

అక్బ: [కత్తితీసికొనివచ్చి కుంభరాణా కందించుచు] నా మరణము వలన నీ హృదయము నీ మరణకాలమున క్రోధరహితమయి, సుఖవంతమగునేని నన్ను వధింపుము. ఇదిగో! అనాచ్ఛాదితమైన నా వక్షస్థలము [మోకాలుపైన వంగును]

మీరా: ఏమి యీ సాహసము? [చేయిపట్టుకొని పైకి లాగును.]

రాణా: [కర్తవ్యతా మూఢుఁడయి, ఆశ్చర్యస్తంభితుఁడయి] పాదుషా, నీవు సత్యము పలుకుచున్నావా? ఇంతదనుక నన్ను బాధించుచున్న సంశయము కేవలము స్వప్నమా? మీ రిరువురును నిరపరాధులా?

అక్బ: రాణా, నీ యెడల నాకు జాలి కలుగుచున్నది. మీరాబాయి మాతల్లి. నే నామె పుత్రుఁడను. ఇంతకన్న నెక్కుడుగ నేనేమి చెప్పఁగలను? నీకేల యింత భ్రాంతి కల్గెను?

రాణా: పాదుషా, నా హృదయమున మెరముచుండిన శల్యమును పెరికి వైచితివి. నాకు నీవు ప్రబలద్వేషి వయ్యును ఇప్పుడు పరమాప్తుఁడవైతివి. సంశయగ్రస్త చిత్తుఁడనై బ్రతికియుండుటకన్న సత్యమెఱుంగుట

కాస్పదమైన యీ మరణమె సుఖవంతము. అగ్బర్, మామీరా యేమైనది

అగ్బ: ఆ పతివ్రతా శిరోమణి యమునాగర్భము నాశ్రయించినది.

రాణా: [గద్గదస్వరముతో] హా! పరమ పాతకుఁడను. ఆ అమాయి కను నిష్కారణముగ హింసించినందులకు దుఃఖించెదను. మందమతినై తప్పు జాడపట్టితిని. స్వయంకృతాపరాధమునకు తగిన చరమశిక్ష ననుభవించు చున్నాను— అబ్బా, శ్రమ కష్టంచున్నది,—మీరా—మీరా—క్షమా పణము వేడికొనుటకై నీ యొద్దకే వచ్చుచున్నాను.—పాపాత్ముఁడనని పెడ మోము పెట్టకుము. నీ యెదుట నంజలి బద్ధుఁడనై నా యపరాధము నొప్పు కొందును. మీరా—మీరా—మన్నింపుము— కనికరింపుము—మీ—రా—

మీ—రా— రా— రా— [మరణించును.]

అగ్బ: రాణా, మరణమునకన్న నా బ్రతుకే శోచనీయము. ఆత డొక్కసారియే మరణించెను. నేను ప్రతిక్షణము మరణవేదన ననుభవించు చున్నాను.

తాన: మృత్యువు దైవముయొక్క అమోఘాస్త్రము.

అగ్బ: అజ్ఞాతముగ మనమీటనావ రత్నములోని కీద్వఁబడితిమి.

పరమభక్తురాలి పదములు సేవింప
భక్తితోడ నిటకు వచ్చినాఁడ,
దైవఘటన మెట్లు తలపోతు? మరలెద
రక్తసిక్తమా కరంబుతోడ.

[తెరజాఱును.]

(సంపూర్ణము.)